

Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna
Tarih Yazıları - 1

EDİTÖRLER
İŞİL İŞİK BOSTANCI
AYŞE GÜL HÜSEYİNKLİOĞLU
AYŞE DEĞERLİ
ORHAN KILIÇ

Prof. Dr. Mustafa Öztürk, günümüz Osmanlı-Türk tarih yazıcılığının önde gelen isimlerinden birisidir. 1980'lerden bu yana bilimsel çalışmaları ile Osmanlı sosyal ve iktisat tarihi alanına farklı bakış açıları getirmiştir. Özellikle Osmanlı para sistemi ve fiyat tarihi konusunda müteahhas bir isimdir. Osmanlı tarihi araştırmalarını eserleri ile zenginleştirmesinin yanı sıra pek çok öğrencisini de tarihçi olarak akademik hayata kazandırmıştır. Profesör Öztürk, arşiv kaynaklarını ustaca okuyup mukayeseli olarak yorumlama bilgisine sahip olduğu için Annales ekolünün Türkiye'deki önemli temsilcilerinden birisi olarak rahatlıkla ifade edilebilir. Ele aldığı herhangi bir konu spesifik de olsa her zaman büyük resmi görmeye çalışmış, öğrencilerine hep bu yönde telkinlerde bulunmuştur. Bu bakış açısı çalışmalarında kendini açıkça göstermektedir.

Öğrencileri ve çalışma arkadaşları tarafından kendisine armağan olarak hazırlanmış iki ciltlik bu kitapta, başta Osmanlı-Türk tarihinin çeşitli dönemleri olmak üzere Profesör Öztürk'e dair anı ve yorumlar ile onun akademik tarihçiliğe yapmış olduğu katkıları da içeren birbirinden seçkin makalelere yer verilmektedir.

/idealkitr
 idealkultur.com

Online Satış İçin:
idealkitap.com

TK. ISBN: 978-625-7059-79-4
ISBN: 978-625-7059-80-0
9 786257 059800

Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna
Tarih Yazıları

1

Essays in Honour of Professor Mustafa Öztürk / Volume - 1

EDİTÖRLER: İŞİL İŞİK BOSTANCI-AYŞE GÜL HÜSEYİNKLİOĞLU-AYŞE DEĞERLİ-ORHAN KILIÇ

ideal
Kültür Yayıncılık

Prof. Dr. Mustafa Öztürk
Onuruna

TARİH YAZILARI I

*Essays in Honour of
Professor Mustafa Öztürk
Volume I*

Prof. Dr. Mustafa Öztürk Onuruna

TARİH YAZILARI

I

Genel Yayın Yönetmeni | **Ahmet Dünder**

Yayın Yönetmeni | **Zeynep Yeşilova**

Editörler | **Işıl Işık Bostancı**

Ayşe Gül Hüseyinlikioğlu

Ayşe Değerli

Orhan Kılıç

Kapak Tasarımı | **Yunus Karaaslan**

Sayfa Düzeni | **İdeal Ajans**

1. CİLT ISBN: 978-625-7059-80-0

TAKIM ISBN: 978-625-7059-79-4

İDEAL KÜLTÜR YAYINCILIK

Reklam ve Organizasyon San. Tic. Ltd. Şti.

Topkapı Mah. Kahalbaş Sok. No:31/1

Fatih - İstanbul

Tel: +90 212 528 85 41

Faks: +90 212 528 85 47

www.idealkultur.com

bilgi@idealkultur.com

Kültür Bakanlığı Sertifika No: 46699

Baskı ve Cilt | **Vadi Basım Grafik**

Sertifika No: 47479

Basım Tarihi: Aralık 2021

© Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkarılamaz, fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir işlem yapılamaz.

Bu kitaptaki yazıların bilimsel ve fıkri sorumluluğu yazarlarına aittir.

Esere Ait Kütüphane Katalog Kartına
Karekodunu Okutarak Ulaşabilirsiniz.

Prof. Dr. Mustafa Öztürk
Onuruna

TARİH YAZILARI I

*Essays in Honour of Professor Mustafa Öztürk
Volume I*

Editörler

Işıl Işık Bostancı
Ayşe Gül Hüseyinliklioglu
Ayşe Değerli
Orhan Kılıç

İçindekiler

Düzenleme Kurulu.....	9
Sunuş.....	11
Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ün Biyografisi	15
Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ün Bilimsel Çalışmaları (1983-2021).....	19

I. BÖLÜM

PROF. DR. MUSTAFA ÖZTÜRK'ÜN TARİH ARAŞTIRMALARINA KURUMSAL ve BİLİMSEL KATKISI

Fırat Üniversitesi Merkezinde Tarih Yazımına Bakış.....	39

Yücel Öztürk

Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ün Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Çalışmaları	69

Muhammet Beşir Aşan

II. BÖLÜM

KLASİK VE YENİ KLASİK DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ: SİYASİ, ASKERİ ve İDARİ TARİH

Otuz Yıl Savaşları'nda Fransa-İsveç İttifakı ve Erdel Eyâleti: Kardinal Richelieu, Gustav Adolf ve Bethlen Gábor	95

Fatih Bayram

The Restoration of the Qadimî Dostluq: Şoqollu Mehmed Pasha and the Republic of Venice in 1573	113

Vera Costantini

17. Yüzyılın İlk Yarısında Trablusşam Eyaleti: İdarî Taksimat, Eyalet ve Sancak Yönetimi	127

Enver Çakar

Some Turkish Documents on Jerusalem Beginning of the Ottoman Period.....	153

Yavuz Ercan

16. Yüzyılda Ayıntâb Sancakbeyleri	165

Orhan Kılıç

Kutsal İttifak Savaşları Sırasında Manisa'nın İkmal ve İaşe Açısından Önemi (1683-1699).....	181

Yavuz Kısa

XVIII. Yüzyılda Diyarbekir Eyaleti'nin İdari Taksimatı ve Yöneticileri.....	199

İbrahim Yılmazçelik

III. BÖLÜM

KLASİK VE YENİ KLASİK DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ: SOSYAL ve EKONOMİK TARİH

Konya'da Katl Olayları: Lâle Devri Örneği	241

Alaattin Aköz-Aynur Yakar

Güç Odakları Kısılcısında Osmanlı Köylüsü	263

Ahmet Aksın

XVI. Yüzyıl Sonlarında Çine: Demografik ve Sosyoekonomik Yapı....	287

Ayşe Değerli

Cypriot Slaves in Ottoman Istanbul at the end of the Sixteenth Century	303

Mehmet Akif Erdoğan

Osmanlı Kroniklerinde Hanedan Gelinleri Algısı.....	313

Ayşe Gül Hüseyinlikioğlu

Antep Şehri Kişi Adları (1574)	351

Yılmaz Kurt

Hurûfat Defterleri'nde Esnaf Teşekküllerinin Atama Kayıtları: Mardin Örneği	375

Arzu Şahin

Evliya Çelebi'nin Ulaklıkları.....	387

Mehmet Ali Ünal

1680-1700 Yılları Arasında Trabzon'da Kölelik ve Cariyelik İle İlgili Bazı Tespitler	415

İbrahim Yılmazçelik-Özcan Tatar

IV. BÖLÜM

MODERN DÖNEMDE OSMANLI DEVLETİ: SİYASİ, SOSYAL ve EKONOMİK TARİH

Fırat Koleji Yerleşkesi.....	437

Gülbadi Alan

Osmanlı Devleti'nde Hapishaneler Üzerine Bir Değerlendirme: Kilis Hapishanesi Örneği	459

Yüksel Babaninoğlu

Antep ve Çevresinde Eşkıyalar, Zorbalar ve Adi Suçlular (1789-1839).....	475

Suha Oğuz Baytimur

Usûl ve Kanûn Dairesinde Çalışmak ve Yaşamak: İzmir Dava Vekilleri Cemiyeti (Baro).....	497

Fatmagül Demirel

Irak Yahudileri.....	503

Sungur Doğançay

Amerikan Board'un Kadın Misyonerleri ve Kadın Boardları.....523

Füsun Çoban Döşkaya

Ermeni Fesat Cemiyetlerinin Ermeni Muteberan ve Zenginlerinden Para Tahsili..... 533

Meryem Günaydın

Şam'ın Sur İçi Çarşıları (1840-1918)..... 559

Deaa Headr

Arap Milliyetçilik Hareketlerine Farklı Bir Bakış: Basra Vilayeti Örneği ve Seyyid Talib El-Nakib..... 569

Burcu Kurt

Ege Sorunu'nda Sporad Adaları Maktu Vergisi Meselesi..... 581

Ali Fuat Örenç

Doğu Akdeniz'in Tarihi Üssü Mısır ile Yunanistan Arasında XIX. Yüzyılda Ticari-Siyasi İlişkiler 617

Sevda Özkaya Sofu

III. Selim'in Napolyon Bonapart'a Gönderdiği Hediyeler ve Nâme-i Hümayûn.....637

Fahrettin Tızlak

Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Nâsirüddin Şah'ın Saltanatının İlk Yıllarında Osmanlı-İran İlişkileri (1848-1850) 657

Sıtkı Uluerler

1276/1860-1861 Mali Müzayakasında Alınan Tasarruf Tedbirleri..... 681

Asuman Uzun

Salgınlar Çağında Osmanlı'da Hekim Olmak..... 699

İsmail Yaşayanlar

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

Prof. Dr. Orhan KILIÇ

Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN

Prof. Dr. Ahmet AKSİN

Prof. Dr. Enver ÇAKAR

Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ

Doç. Dr. Sevda ÖZKAYA SOFU

Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK

Doç. Dr. Feyzullah EZER

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül HÜSEYNİKLİOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Işıl IŞIK BOSTANCI

Dr. Öğr. Üyesi Yüksel BABANINOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Sungur DOĞANÇAY

Dr. Muzaffer ŞEN

Dr. Asuman UZUN

Dr. Fatih ÖZÇELİK

Ege Sorunu'nda Sporad Adaları Maktu Vergisi Meselesi

The Fixed Tax Issue of the Sporades Islands in the Aegean Dispute

Ali Fuat Örenç*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin *Adalar Denizi*'nde hâkim olma stratejisi, 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde büyük ölçüde tamamlanmış durumdaydı. Osmanlı sınırlarına katılan adalar bölgesinde ilk egemenlik paylaşımı, *Yunanistan*'ın 1830 yılında bağımsız olmasıyla yaşandı. Bu paylaşımda Avrupalı büyük devletlerin müdahalesi belirleyici oldu. 1821 *Rum İsyanı*'nı destekleyen ve sonrasında Yunan bağımsızlığını sağlayan antlaşmalara *garantör devletler* sıfatıyla imza atan *İngiltere*, *Fransa* ve *Rusya* ile yapılan müzakereler sonucu Ege'de yeni bir statü oluştu. Buna göre *Kuzey Sporad Adaları* grubu Yunanistan'a bırakıldı. Bunun dışında Anadolu kıyılarındaki *Saruhan Adaları* grubunda yer alan *Sisam Adası* (Samos), Padişah fermanı ve yine üç devletin garantörlüğü ile *eyâlet-i mümtaze* yani *otonom* statüye getirildi (1832). Ege Denizi'nde geriye kalan bütün adalarda Osmanlı egemenliği devam ediyordu. Adalar Denizi'ndeki bu son statü, *Trablusgarp Savaşı* esnasında *İtalya*'nın *Rodos* ve *Oniki Ada*'yı işgali ile tekrar değişime uğradı (1911-1912). Bu savaş sürerken bu sefer *Balkan Savaşları* başladı. Bu savaşta Ege'deki Türk adaları Yunanistan tarafından işgal edildi (1912-1913). Bu peşpeşe işgaller esnasında adalara dair egemenlik tartışmalarında önemli gündem maddelerinden biri *Güney Sporad Adaları maktu vergisi meselesi* oldu¹.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ore@istanbul.edu.tr

1 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. İD, nr. 58/10, Lef 1-151; Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, İstanbul 2009, s. 183-238.

Adalar Denizi'nde yer alan Güney Sporad Adaları yani Menteşe Adaları (Rodos ve Oniki Ada), Ege'nin güneydoğusunda, Batı Anadolu sahilleri boyunca uzanan *Batnoz* (Patmos), *Lipsos* (Lipsi), *Leryoz* (Leros), *Kalimnoz* (Kalymno), *İstanköy* (Kos), *İncirli* (Nisero), *Sömbeki* (Symi), *İlyaki* (Tilo), *Herkir* (Chalki), *Rodos* (Rhodes), *Kaşot* (Casso/Kasos), *Kerpe* (Karpathos/Scarpanto), *Astropalya* (Stampalia), *Karyot* (Nikaria) ve *Meis* (Kastelo-Roso) adalarından oluşmaktaydı². Bu adalar, *Kanuni Sultan Süleyman*'ın (1520-1566) bizzat katıldığı sefer sonucunda fethedildi ve idari yapıları düzenlendi (1522). Fetihden itibaren adalara iskân teşvik edildi, ekonomiyi canlandırıcı tedbirler alındı. Klasik dönem boyunca adalarda ekonomik teşvik amacıyla uygulanan *maktu vergi sistemi* (maktuîyet), verginin yıllık sabit bir oran üzerinden tahsili kolaylığını sağlıyordu³.

Güney Sporadlar Osmanlı egemenliğine girdikten sonra çoğunlukla Rodos'a, bazen de *Sakız*'a bağlı yönetildi. Bu adalar aynı zamanda *vakıf ada* statüsü taşımaktaydı⁴. Osmanlı'nın, bölgedeki coğrafi zorlukları dikkate alarak, geliri düşük adalarda ekonomiyi canlı tutmak amacıyla uyguladığı istisnai vergi uygulamaları, bir süre sonra yönetim tasarrufuymuş gibi, yani buraların idare yapısı sanki *muhtariyetmiş* veya *otonommuş* gibi yansıtılmaya başlandı. Bilhassa Yunanistan ile yaşanan kriz dönemlerinde maktu vergi uygulaması suistimal edildi ve egemenliğe yönelik çarpıtılmış iddiaların temel dayanağı haline getirildi⁵.

Bu makalede arşiv belgelerine dayalı olarak, adalardaki maktu vergi tartışmalarına ve günümüze kadar intikal eden maktu vergi temelli iddialarının iç yüzüne değinilecektir.

2 The National Archive (TNA), FO, nr. 78/2160, s. 748-774; Necdet Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Ankara 2015, s. 4-5; Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada, 1912-1947*, İstanbul 2020, s. IX-XI.

3 Ali Fuat Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul 2006, s. 25-178.

4 Feridun M. Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdari Teşkilâtı", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003, s. 10-18; Ali Fuat Örenç, "Ege Adaları'nda İdari Yapı (1830-1923)", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003, s. 32-53.

5 BOA, DH. İD, nr. 58/10, Lef 1-151; Jeanne Z. Stephanopoli, *Les îles de l'Égée, leur privilèges: avec documents et notes statistiques*, Atina 1912, s. 1-226.

Harita-1: Adalar Denizi ve Menteşe Adaları (Güney Sporad Adaları)

1. Adalar Denizi'nde Maktu Vergi Uygulamaları ve Sporad Adaları Sorununun Doğuşu

1. 1. Adalarda İstisnai Maktu Vergi Uygulamaları

Osmanlı Devleti, Adalar Denizi hâkimiyet stratejisinde önceliği *Çanakkale Boğazı* girişindeki *Boğazönü Adaları*'na verdi. Burada tam denetim sağlanınca diğer adalar fethedildi. 16. yüzyıl sonlarında Ege Denizi adeta bir Osmanlı iç denizi haline geldi. Buradaki irili ufaklı adalar Osmanlı idari sistemi içine alındı. Adalar, ilk deniz eyaletinin 1534'te kuruluşuna kadar geçen sürede genellikle en yakın bulundukları ana kara ile bağlantılı yönetilmiştir. Bu durum *Gelibolu* merkezli adalar eyaleti kurulana kadar devam etti. 1534'te *Cezayir-i Bahr-i Sefid* adıyla kurulan ve bütün adaları içine alan eyaletin ilk yöneticisi *Kaptanı-derya Barbaros Hayreddin Paşa* oldu. *Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti*'nin kuruluşu ile Adalar Denizi'nde idari bütünlük sağlanmış oldu. Bu büyük eyalet aynı zamanda *Doğu Akdeniz* ve Yunan ana karasının batı sularını *Adriyatik Denizi*'ne doğru içine alacak genişliğe sahipti. Adalar eyaleti bir süre Anadolu kıyı eya-

letleri ile irtibatını korudu. Fakat yönetim merkezi Gelibolu'dan Rodos Adası'na nakledilince yeni düzenlemeler yapıldı. Fethedilen adalar, aynı zamanda Osmanlı vakıf sistemi içinde yerini almaktaydı. Mesela Rodos ve Oniki Ada, bu adaları fetheden Kanuni Sultan Süleyman'ın vakfı bünyesindeydi⁶.

Osmanlı idarecileri, adalardaki kısıtlı şartları dikkate alarak, bazı istisnai ekonomik uygulamalara gittiler. Bu uygulamaların merkezi otoriteye halel getirmemesine özellikle dikkat edildi. Şu hususu peşinen vurgulamak gerekir ki bu gibi farklı uygulamalar yalnızca Adalar Denizi'ne münhasır da değildi. Özel şartların ortaya çıkması halinde imparatorluğun her bölgelerinde benzer, geçici ve istisnai ekonomik uygulamalara tesadüf edilmekteydi.

Osmanlı'nın her döneminde farklı biçimlerde uygulanan, zamanla bazı değişikliklerin yapıldığı bu *maktu vergi* mevzuatının yeterince anlaşılamadığı açıktır. Bu karmaşaya, imparatorluk topraklarında idari ve mali uygulamalara gidilirken bölgesel özelliklerin dikkate alınması anlayışının göz ardı edilmesi neden olmaktadır. Mesela Osmanlı'nın ilk dönemlerinde birçoğu vakıf statüsündeki adalarda, özellikle has ve vakıf birimlerinin genel karakteri, buralardaki vergi kaynaklarının tespiti ve tahsili noktasında bir takım değişik uygulamaları beraberinde getirmişti. Örnek bir uygulama olarak padişah hası veya üst düzey yönetici hası adalar grubunda yer alan *Taşoz*, *Semadirek*, *Limni*, *Gökçeada*, *Bozcaada*, *Midilli*, *Rodos* ve *Sakız*'daki vergilerin, nereye tahsis edilmişse o ekonomik ünite dâhilinde toplanıyor olması gösterilebilir. Bu gibi ekonomik ünitelerde yer alan ve gelir kaynakları kısıtlı olan bazı küçük adaların vergileri ise yıllık olarak sabit bir rakam üzerinden tahsil ediliyordu. Bu vergiler doğrudan merkezi hazineye gönderilmekteydi. Bu ikili gibi görünen uygulamalar, aslında amaç itibarıyla birbirinden farklı değildi. İkinci tür uygulamada, ödenmesi gereken bütün vergilerin karşılığı olmak üzere, sabit bir rakam belirlenmekte ve bu rakamın toplu olarak ödenmesinden hareketle *maktu* adıyla anılmaktaydı⁷.

Adalarda ziraata elverişli toprağın az oluşu, yeterli gıda maddesi temini başta olmak üzere çeşitli ihtiyaçlarda dışa bağımlılık ve dolayısıyla buralardaki yaşam şartlarının zorluğu dikkate alınmaktaydı. Genel olarak tarıma dayalı ekonomik değerleri temel ölçü alan Osmanlı vergi sistemi, adalarla ilgili düzenlemeleri yaparken buraları *sengistan*, yani taşlık, tarıma elverişsiz bölge olarak tanımlamış ve hemen hemen her ekonomik düzenlemeyi bu yaklaşıma uygun

6 Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdari Teşkilâtı", s. 7-31; Ömer İşbilir, "Ege Adaları'nda Osmanlı Vakıfları", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003, s. 115-134.

7 Feridun M. Emecen, İlhan Şahin, Ömer İşbilir, Ali Fuat Örenç, *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, (ed. C. Küçük), Ankara 2002, s. 50-60.

yapmıştır. Mesela adalarda halkın tahammülünü aşacak vergilerin konulmasına özen gösterilmiştir. Yine ekonominin canlanması ve halkın geçim sorunlarının azalması amacıyla zaman zaman vergi muafiyetleri uygulanmıştır. Dönemin Osmanlı belgelerine bakıldığında, bu istisnai ekonomik uygulamalar-daki amacın, potansiyeli yetersiz adalarda nüfusu yerinde tutmak ve ekonomik canlılık sağlamak olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Gerekli görüldüğünde doğrudan şahıslardan alınacak vergilerin, toplu ve sabit bir meblağ içerisinde tahsili, yani *maktu sistem* dâhilinde vergi uygulanması, bu durumun açık bir yansımasıdır⁸.

Adalardaki istisnai vergi uygulamalarına örnek olarak Rodos, İstanköy, Leryoz ve Kalimnoz'daki kale muhafızlarının timarları gösterilebilir. Rodos ve buraya bağlı adalara ait haslar, bir süre sonra kurulan Kanuni Sultan Süleyman Vakfı cami ve imaretine katılarak, vakıf statüsü kazandılar. Bu vakıf statüsü, bahsi geçen adalar için ekonomik bakımdan herhangi bir farklı uygulamaya yol açmadı. Yeni durum aslında Osmanlı vakıf sistemi içinde yaygın olarak kullanılan *serbestiyet* kavramı ile ifade edilen bir uygulamaydı. Rodos'taki vakıf toprağında yaşayan halka, Rodos'ta yönetici olan *mutasarrıf*, *beylerbeyi*, *sancakbeyi* ve *mütesellimler* karışamazdı. Her türlü adli soruşturma, kovuşturma ve cezalandırmalar, merkezin izni alınmak şartıyla, vakıf görevlilerince yapılabilirdi. Rodos dışında İstanköy, Herkit, İncirli, Sömbeki, Kalimnoz ve Leryoz adalarının has statüsündeki gelirleri de vakfa aktarıldı.

Osmanlı klasik dönemi boyunca, ihtiyaç görülmesi halinde maktu vergi sistemi, belirli bir bölgeye ait bütün vergi birimlerini topluca kapsayacağı gibi muayyen bir vergiyi de içine alabilmekteydi. Mesela sadece *cizye* vergisi de maktu olabilmekteydi. Osmanlı idarecileri maktu cizye alımını, kaynakları yetersiz, halkının maddi durumu zayıf bölgeler için pratik bir uygulama olarak tercih etmekteydi. Adaların halkı da bu kategoriye uymaktaydı. İslami bir uygulama olan ve şer'i vergilerin başında gelen cizye, adalı Gayrimüslim unsurların temel vergisi idi. Cizye, anlaşma şartları ile belirlenmiş değişmez sabit bir meblağ üzerinden alınırsa, buna Osmanlı vergi terminolojisinde *maktu cizye* deniliyordu. Bu uygulamaya örnek olarak Sporad Adaları'ndan Batnoz gösterilebilir. Bu adanın haraç olarak ödediği vergi, zamanla cizye tespiti şekline dönüşmüştür. Aynı şekilde Rodos ve civarındaki adalar için cizye vergisi, tamamen vakfa ait olduğundan, diğer vergi türleri ile birlikte toplu rakamlar içinde tahsil edilmekteydi. Mesela fetihten hemen sonra, bir padişah hassı ol-

8 Feridun M. Emecen, "Osmanlı Klasik Döneminde Ege Adaları'nın Mali Yapısı ve Vergi Sistemi", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003, s. 58-90.

dukuları sırada Rodos, Herkit, Sömbeki, İncirli, İstanköy, Kalimnoz ve Leryoz adalarının bir birim olarak bütün vergileri dâhil yıllık kapasiteleri 990.000 akçeye olarak kayıtlara yansımıştır (1530). Daha sonra bu meblağın tamamı vakfa tahvil edilmiş ve vergiler bu rakamlar üzerinde belirlenmeye başlanmıştır⁹.

Sonuç olarak klasik dönem boyunca adalarda görülen istisnai vergi uygulamaları, ister vakıf olsun ister has olsun veya cizye olsun, yönetim anlamında bir serbestiyetliği ifade etmiyordu. Aksine doğrudan merkez ile olan sıkı bağı göstermekteydi. Bu uygulama, vakıf birimlerine mahalli yöneticilerin müdahalesini önlediği gibi sadece merkezi idareyle sıkı bağın mevcudiyetine imkân sağlıyordu. Osmanlı maliyesinin her döneminde karşılaşılan bu türden farklı ekonomik uygulamaları, otonom veya imtiyazlı bir idare tarzı gibi tanımlamak veya değerlendirmek bütünüyle yanlıştır.

1. 2. Sporad Adaları Maktu Vergi Sorunu'nun Ortaya Çıkışı

Osmanlı'nın adalardaki klasik dönem yönetim anlayışı, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bazı siyasî ve ekonomik nedenlerle değişime uğramıştır. Değişime etki eden sebeplerin başında, 1821 Rum İsyanı sürecinde adalar bölgesinde yaşanan otorite boşluğu gelmektedir. Ayrıca isyan nedeniyle oluşan ekonomik kayıplar yanı sıra, yeni kurulan Yunanistan Devleti'yle yaşanan krizleri ve 1839 Tanzimat Fermanı'nın öngördüğü idari ve mali uygulamaların neden olduğu bazı gerilimleri de saymamız mümkündür.

Osmanlı Devleti gündemini yaklaşık on yıl meşgul eden Rum İsyanı sonrasında *Sultan II. Mahmud* (1808-1839), Adalar Denizi'nde huzuru sağlamaya çalıştı. Sultan, isyan nedeniyle oluşan ekonomik kayıpları gidermek ve halkın devlete olan bağlılığını artırmak amacıyla bazı ekonomik adımlar attı. Bu adımlardan biri Rodos'a bağlı *Karyot* (Çoban), *Batnoz* (Batnos), *Leryoz* (İleryoz) ve *Kalimnoz* (Kelemez/Kilimli) adaları halkının talebi üzerine gerçekleşti. Bu dört ada halkı, güvenlik sorunlarından ve vergi adaletsizliğinden şikâyetçi olmuştu. Sultan, bu adalarda uygulanacak yeni vergi sistemi için *Rodos Mutasarrıfı Mehmed Şükrü Paşa*'ya hitaben bir ferman kaleme aldı. Padişah, Eylül 1835 tarihini taşıyan bu tarihi fermanında, dört ada ahalisinin vergilerin çokluğundan ve adaletsizlikten yakındıklarını, adalar arasında zaman zaman ortaya çıkan eşkıyanın kötülüklerinden layıkıyla muhafaza edilememekten şikâyetçi olduklarını dile getiriliyordu. Sultan, devlete cizye ödeyen ve sadakatleri sabit olan reayanın her türlü zulüm ve adaletsizlikten korunması gerektiğine vurgu yapmıştı.

9 Emecen, "Ege Adaları'nın Mali Yapısı ve Vergi Sistemi", s. 82-90.

Padişah fermanında, Rodos'a bağlı bu dört ada halkının sadakat ve bağlılıklarının dikkate alınarak, refah ve emniyetlerinin sağlanması amacıyla, senelik vergilerinin *maktuiyete* bağlanmasını emrediyordu. Buna göre Karyot, Batnoz, Leryoz ve Kalimnoz adaları reayası, devlete olan sadakatlerini devam ettirdikleri sürece, bundan önce mükellef oldukları her türlü vergi kalemleri dâhil olmak üzere, senelik vergilerini toplamda 80.000 kuruş sabit bir bedel nisbetinde ödeyeceklerdi. Bu sabit yıllık *maktu vergi* miktarı, dört ada arasında, hakkaniyet ve adalet üzere bölüştürülecekti. Bu vergi her yıl iki taksit halinde Rodos Mutasarrıfları'na teslim edilecekti. Dört ada halkının eşkıya saldırılarından korunması görevi ise Rodos Mutasarrıfları'na ait olacaktı. Son olarak, bahsi geçen dört adanın devletle olan resmi işlerini çözmek amacıyla, içlerinden güvenilir biri temsilci sıfatıyla Rodos'a gönderilecekti. Devletin kurallarını bilenler arasından seçilecek olan bu temsilci, Rodos'ta ikamet edecekti¹⁰.

Sultan II. Mahmud'un ihsanı olan 1835 tarihli bu fermanının içeriğine bakıldığında Rodos'a bağlı Oniki Ada'dan yalnızca isimleri zikredilen dördüne vergi kolaylığı sağlandığı açık biçimde anlaşılmaktadır. Fakat bu ferman, uzun yıllar devleti uğraştıracak olan *Sporad Adaları maktu vergisi meselesinin* başlangıç noktasını oluşturmuştur. Fermana adaların yönetim tarzına dair bir *ayrıcılığa*, *imtiyaza* veya *muafiyete* işaret eden hiçbir ibare yer almadığı halde, mahalli bazı gruplar tarafından bu içerikte yorumlanacak ve suistimal edilecektir. Devlet, bu durumu düzeltmek adına zamanında tedbir almayınca, sorun zaman içinde uluslararası boyut kazanacak ve kronikleşecektir.

Adalar maktu vergi meselesinde ön planda olan bahsi geçen yerel gruplara da değinmek gerekir. Bunlar Rum cemaatinin iç yapılanmasında etkili olan ve *demogerontia* (consil of elders) olarak anılan, devletin ise *ihtiyar heyetleri* statüsünde gördüğü yerel meclis üyeleri idi. Osmanlı, adalarda Gayrimüslim unsurların kendi cemaat içi teşkilâtlanmalarına belli ölçülerde izin veriyordu. Ancak bunların devlet nazarında kesinlikle resmi temsil statüsü bulunmamaktaydı. Klasik dönemlerden itibaren Rumların devlete ödeyecekleri vergilerin tahsilinde *kocabaşılık* kurumu öne çıkmıştır. Bunlar zamanla Rumların *mahalle muhtarları* olarak görev yaptılar. Bu yerel ihtiyar meclislerinin oluşumunda, devlet nazarında resmi sıfatı bulunan kocabaşılar yanı sıra dini önderler sıfatıyla *papaz* ve *metropolitler* ve adalardaki gelirleri kontrol altında tutan bir takım *tüccar* ve *müteğallibe* zümresi etkili olmaktadır. Bu yerel unsurlar, görünüşte Sporad Adaları halkının ekonomik imtiyazlarını savunuyordu. Gerçekte ise bu

10 BOA, ŞD, nr. 2350/19; BOA, ŞD, nr. 2365/21; BOA, ŞD, nr. 2368/1; BOA, HR. HMŞ. İŞO, nr. 32/2.

vergi sistemi bahanesi ile adalarda devlet denetiminden uzak oluşturdıkları kazanç sisteminin devamı için uğraşıyorlardı¹¹.

Rumların yerel meclislerinin oluşumu ve yetkilerine dair Tanzimat dönemi reformları sürecinde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca Tanzimat'ın ekonomik uygulamaları kapsamında, II. Mahmud'un 1835 fermanı ile dört adaya tanıdığı muafiyetler de lağvedilmiştir. Fakat söz konusu yerel unsurların halkı kışkırtmaları ve devletin sorunun büyümemesi yönündeki yaklaşımı, meseleyi daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Devletin yumuşak tavrı, zamanla bu dört ada dışındaki adalar ahalisinin de benzer imtiyaz taleplerinde bulunmalarına sebep olmuştur.

2. Tanzimat Dönemi Reformları ve Sporad Adaları Maktu Vergisi Sorunu

Tanzimat Fermanı 1839'da ilan edilince, kaptanpaşa idaresindeki Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'ne *muhasıl* adı verilen yöneticiler atandı. Tanzimat'ın öngördüğü idari ve mali reformlar uygulanmaya başlandı. Bu kapsamda vergiye esas olacak emlakın ve nüfusun sayımı yapıldı. Ardından çeşitli adlarla tahsil edilen vergiler yerine, herkesin gelirine göre belirli ölçüde tek bir verginin ödenmesine geçildi. Dönemin anlayışı gereği bütün gelirler doğrudan merkezi hazine adına toplanacak, giderler de buradan karşılanacaktı.

Yeni vergi mevzuatı yürürlüğe girince, eskinin bütün vergi muafiyetlerinin kaldırıldığı ilan edildi. Bu duruma göre 1835 fermanı ile Sporad Adaları'ndan dördünde uygulanan maktu vergisi ortadan kalkmış oluyordu. Fakat imparatorluğun genelinde muhasıllık sisteminden verim alınamayınca, sistem revize edildi. Bütün imparatorlukta muhasıllar yerine *kaymakamlar* atandı. Yeni süreçte öncelik idari düzenlemelere verildi. Yeni düzenleme ile Sporadlar dâhil bütün adalarda seçimle oluşan sancak, kaza ve nahiye meclisleri oluşturuldu. Köy ve mahallelerde ihtiyar heyetleri seçimleri yapıldı¹².

Adalar eyaletinin tamamında Tanzimat'ın öngördüğü idari kurumlar, başarıyla oluşturulduğu halde, vergilerin yeni sisteme uyumunda sorunlar devam etti. Krizin kaynağı yine maktu vergi uygulaması oldu. Reformlar uygulanmaya başlanınca adalar halkından bazıları maktu vergi imtiyazlarını öne sürdüler, bazıları da vergilerin adaletsiz olduğunu iddia ettiler. İtirazlar artınca Osmanlı Hükümeti, henüz 1821 İsyanı'nın kötü izlerinin adalarda silinmediğini düşündü

¹¹ BOA, DH. İD, nr. 58/10, Lef 76-77.

¹² Örenç, "Ege Adaları'nda İdari Yapı (1830-1923)", s. 33-35.

için bu meseleden dolayı huzursuzluk çıkmasını istemedi. Meselenin üzerine fazla gidilmedi. Babiâli, sorunu zamana yaymayı uygun buldu.

Tanzimat sonrası adalarda en kapsamlı idari düzenlemelerden biri 1849 yılında gerçekleşti. Birçoğu kaptanpaşa hassı olan adalar, *Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti* adıyla yeniden teşkilatlandırıldı. Adaların yönetimine bir vali atandı. Eyaletin merkezi *Akdeniz Filosu Kumandanlığı*'nın da bulunduğu Rodos Adası oldu. Eyalete bağlı bütün sancak ve kazalarda idari ve mali kurumlar ile birlikte güvenlik teşkilatı yeni baştan oluşturuldu.

Son düzenleme ile adalarda eyalet sistemine geçilince bölgeye atanan valilerin karşılaştığı en önemli sorun vergi uygulamaları oldu. Rodos'a bağlı Sporad Adaları vergisi meselesi adeta idarecilerin değişmez gündemiydi. Sorunun çözümü için ilk ciddi adım 1851'de vali olan *Damad Halil Rifat Paşa* tarafından atıldı. Paşa, adalarda yaptığı incelemeler sonucu çözüme dair tespitlerini aktarmak için İstanbul'a geldi. Halil Paşa, Güney Sporad Adaları'ndaki durumun devam etmesi halinde uzun vadede devletin dahili ve harici zarar göreceğini ifade etti. Paşa, aldığı tedbirleri aktardıktan sonra, Rodos'a bağlı Leryoz, Batnoz, Astropalya, Herkit, İncirli, İlyaki'ye ikişer, Meis (Kızılhisar), Sömbeki, Karpot, Kerpe ve Kalimnoz adalarına birer müdür atanarak idari yapının tamamlandığını, yerel meclislerin yeniden seçildiğini ve bazılarında güvenlik kuvvetlerinin göreve başladığını belirtti. Bütün bu olumlu icraatlara rağmen bazı adalarda kocabaşılar ile bir takım yerel menfaat grupları sorun çıkarmayı sürdürüyordu. Halil Paşa, yapılacak reformlara dair on maddelik bir rapor kaleme aldı. Bu kapsamlı raporda, Rodos'a bağlı adaların bazılarında uygulanan maktu vergi sisteminin zararları örnekleri ile açıklanmaktaydı. Sorunun bu kadar büyümesinde, geçmiş dönem idarecilerini suçlu bulan Halil Paşa, mali bilançoyu da dikkate alarak meseleyi değerlendirmişti. Paşa, imtiyaz iddiasında bulunan bu adalardaki vergi uygulamalarının Tanzimat kanunlarına aykırılığına vurgu özellikle yapmaktaydı.

Valinin bu kapsamlı raporu en üst istişare kurullarından *Meclis-i Mahsus-ı Vükela*'da ele alındı. Halil Paşa'nın bütün uyarılarına rağmen meclisten çözüm yönünde kesin bir sonuç ortaya çıkmadı¹³. Hükümet, sorunun zamana yayılması politikasını sürdürmeyi tercih etti. Gerekçe olarak, halkın devlete olan bağlılığının azalmaması ve siyasi kriz çıkma ihtimali gösterilmişti. Hatta maktu vergilerin zamanında ödenmemesinden oluşan faizin alınmaması hususunda idareciler uyarıldı¹⁴.

¹³ BOA, İ. DH, nr. 15868; Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 66-105.

¹⁴ BOA, A. MKT. UM, nr. 21/31.

Osmanlı yönetiminin maktu vergi sorununu bir türlü çözmemesi, imtiyaz iddiasındaki dört ada dışındaki Sporad Adaları'ndan da benzer taleplerin gelmesine sebep oldu. Bu durum, adalarda yeni vergi mevzuatının uygulamasını imkânsız hale getirdi. Hatta bazen idari düzenlemelere itiraz edilirken bile bu maktuiyet statüsü gerekçe gösteriliyordu. Böylece ilk başta yalnızca vergi muafiyeti gibi görünen imtiyazlar, Yunanistan başta olmak üzere Avrupalı ülkelerden destek gelince, idari içerik taşıyormuş gibi yansıtıldı. Bu türden çarpıtmalar, Yunanistan ile yaşanan kriz dönemlerinde daha da arttı. Vergi iddiaları, adalardaki egemenlik tartışmalarında propaganda malzemesi yapıldı. Mesela Girit Adası'nda 1866'da çıkan isyan nedeniyle Adalar Denizi'nde ortam gerginleşince maktu vergi ve imtiyazlar en fazla öne çıkarılan konu oldu.

Osmanlı Devleti, dağınık coğrafi bir yapıya sahip adalar eyaletinde 1867 yılında kapsamlı bir idari düzenleme daha yaptı. Buna göre adalarda eyalet sistemi yerine *vilayet* idaresi kuruldu. Yeni vilâyetin valiliğine Tanzimat'ın önde gelen bürokratlarından *Kayserili Ahmed Paşa* atandı. Vilayetin yeni merkezi ise *Biga Sancağı*'na bağlı *Kala-i Sultaniye* (Çanakkale) oldu. Ardından sancak, kaza ve nahiye meclisleri oluşturuldu. Adaların tamamında vilayet sistemi başarıyla uygulanınca, bölgede ekonomik potansiyeli olan irili ufaklı bütün adalar sistem içerisine alındı. Kayserili Ahmed Paşa, Sporad Adaları grubu ile özel olarak ilgilendi. Buralara memur atamaları eksiksiz yapıldı, gümrük sistemi elden geçirildi ve güvenlik tedbirleri artırıldı¹⁵.

Vilayet idarecilerinin çözüme dair gayretlerine rağmen, adalarda vergi uygulamaları nedeniyle karşılaşılan direnç devam etti. Valiler durumu sıklıkla devlete yazarak, maktu vergi meselesinin suistimal edildiğini ve bu durumun Yunanistan kaynaklı tahriklere zemin hazırladığını rapor ettiler. Hatta Kayserili Ahmed Paşa, 1869 yılı başlarında sorunu askerî yöntemlerle çözmek için devletten yetki istedi ve savaş gemisi talebinde bulundu. Ancak Babıâli, bu esnada Girit krizi sürdüğü için askerî seçeneğe olumlu yaklaşmadı¹⁶.

Osmanlı Hükümeti, Sporadlara askerî operasyon seçeneğini masadan kaldırmış olmasına rağmen, maktu vergi meselesinin uluslararası ilişkilerin konusu haline gelişini önleyemedi. Yunanistan, Osmanlı'yı baskı altına almak amacıyla Avrupa'da yaptığı propagandada Sporad Adaları'nı sürekli gündemde tuttu. Yunanlı diplomatlar, Osmanlı'nın 1867 vilayet düzenlemeleri bahanesi ile adalardaki imtiyazları ihlal ettiğini öne sürmekteydiler. Tam bu esnada adaları

15 BOA, A. MKT. MHM, nr. 439/86; A.MKT. MHM, nr. 755/102; Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 109-116.

16 BOA, İ. DH, nr. 41278; BOA, İ. MM, nr. 1502.

temsilen Sömbeki Adası'ndan bir heyet Londra'ya giderek temaslarda bulundu. İngiliz hariciye yetkilileri ile görüşen adalı temsilciler, Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren sahip oldukları imtiyazların kaldırıldığı iddiasını dillendirdiler. Heyet, Babîâlî'ye baskı yapılmasını talep etmişti. İşin daha da garip yönü adaların temsilcileri bu görüşmelerde, sahip oldukları vergi imtiyazlarını, antlaşmalarla elde ettiklerini ve bunların eskiden beri bir *kapitülasyon* içeriğinde uygulandığını öne sürmeleriydi. Bu durum karşısında Osmanlı hariciyesi harekete geçerek Londra, Paris, Berlin ve Washington başta olmak üzere elçiliklere konuyu açıklayıcı sirküler yolladı. Elçilerin yabancı muhataplarına iletmeleri istenen bu sirkülerde, adalardaki Osmanlı hâkimiyet anlayışı ve halkın maddi zorluklarını gidermek amacını taşıyan bu istisnai maktu vergi uygulaması bütün ayrıntısıyla izah edildi. Babîâlî, devletin bir *lütü* olan *maktu vergi* uygulamasının sadece adalarla münhasır kalmadığını, şartların oluşmasıyla imparatorluğun başka yerlerinde de tatbik edildiğini vurgulamaktaydı¹⁷.

Girit krizi süresince Adalar Denizi'nde oluşan gergin ortam yatışmış iken bu sefer 1871 yılı Nisan'ında adalarda *gümrük* ve *liman vergileri* ile *askerlik bedeli* (bedel-i askerî) ödemeleri konusunda yeni bir tartışma başladı. Sporad Adaları ahalisi, hazineye yıllık 360.000 kuruş maktu vergi verdiklerini öne sürerek, gümrük vergilerini kendileri almaya teşebbüs etmişlerdi. Ayrıca maktuiyet sistemine dâhil oldukları için askerlik bedelinden de muaf olduklarını öne sürmekteydiler. Bir süre sonra buralarda ticaret yapan yabancı tüccarın itirazları artınca, konu valilik aracılığı ile merkeze aktarıldı. Konu merkezde araştırıldı ve Rodos'a bağlı Menteşe Adaları'nda gümrük vergisi alınmadığı, sadece % 3 liman vergisi tahsil edildiği anlaşıldı. Valiliğin tespitine göre adalarda ihtiyar meclisleri marifetiyle alınan ve yılda 350.000 kuruş tutan liman vergisi, o adalarda doktor maaşı, okul ve hastahanelerin idaresi, yetim ve kimsesizlerin iaşelerine harcanmaktaydı. Kaldırılması halinde hayır kurumları sıkıntıya düşecekti ve adalarda huzursuzluk çıkacaktı. Sorun, gümrüklerin bağlı olduğu *Rüşumat Emaneti* tarafından da incelendi ve gümrük vergisi alınan bir eşyadan, nereye giderse gitsin tekrar vergi alınmasının ticaret kanunlarına aykırı olduğu tespiti yapıldı. Bu duruma bakılınca Menteşe Adaları ahalisinden hangi amaçla olursa olsun liman vergisi almalarının kanunsuz olduğu değerlendirildi. İlgili evrak bir de *Şura-yı Devlet*'de görüşüldü. Burada yapılan incelemede Menteşe Adaları ahalisinden sadece Karyot, Batnoz, Leryoz ve Kalimnoz adalarının maktu vergiye bağlanmış olduğu hususu öne çıkarıldı. Geriye kalan sekiz adanın maktu vergi vereceklerine dair hiçbir kayıt mevcut değildi. Sonuç olarak, aslında maktu

17 BOA, HR. SYS, nr. 17/5, Lef 1-5, 22-23; TNA, FO, nr. 78/2160.

vergi sistemindeki dört ada halkının da gümrük vergisi almaya haklarının olmadığı, diğer sekiz ada ahalisinin ise kendilerine muafiyet verilmiş gibi hareket etmelerinin usulsüz olduğu görüşü belirtildi. Fakat yine kesin bir karar alınamadı ve konu sürüncemede kaldı¹⁸.

Sporadlarda maktuiyet kaynaklı liman ve gümrük vergisi sorunu bir süre daha devam etti. Birkaç yıl sonra adalardan bazı temsilciler, bu sefer gümrük vergilerinden tamamen muaf olmak talebiyle devlete müracaat ettiler (1875). Hatta İstanbul'a gelip temaslarda bulundular. Sporad Adaları temsilcileri, senistan olan adalarda gelirin *dalgıçlık* ve *süngercilikle* sağlandığını, bunun geçim için yetmediğini, halkın dışarıya göçe başladığını, bunun önlenmesi için vergi muafiyetinin gerekli olduğunu ifade ettiler. Bu talep, devletin ilgili meclislerinde tekrar müzakere edildi. Görüşmeler esnasında adalardan gelen temsilciler çağrılıp görüşleri alındı. Sonuçta, bu adalara yeni bir hak verilmesinin başka adalara emsal olacağı düşüncesiyle talep uygun bulunmadı. Bunun yerine halkın sorunlarını çözmek ve kalkınmasını sağlamak amacıyla, vergilerin önce tam olarak toplanıp, sonrasında halk için devletin *ihsanı* ve *merhameti* biçiminde gelir aktarımı yapılması uygun bulundu. Buna göre vergiler toplandıktan sonra imtiyazlı dört adaya maktu olarak toplam 20.000 kuruş ayrılacaktı. Bu miktar, *Rodos Adası Mal Sandığı* kanalıyla her ay eşit olarak adalara paylaştırılacaktı. Ayrıca adaların kendi aralarında yaptıkları ticarete müskirattan (içki) vergi alınmaması da onaylandı¹⁹.

Babîli bürokrasisinin gümrük ve liman vergisi sorununu çözmede tercih ettiği bu yöntem aslında başından beri yapılması gereken uygulama idi. Devletin adalarda istisnai vergi imtiyazları tanınması yerine, toplanan gelirlerden ihsanda bulunulması tercihi, netice itibari ile halkta aynı tesiri uyandırmıştı. Böylece yerel unsurların etkisinin artması yerine devlet ön plana çıkıyordu. Ancak bu son uygulama temel sorun olan Sporad Adaları maktu vergisi meselesini çözme yetmedi. Sorun giderek daha karmaşık hale gelmeye başladı.

3. Birinci Meşrutiyet Döneminde Sporad Adaları Maktu Vergisi Sorunu

Osmanlı'da anayasal sisteme geçişi sağlayan *Birinci Meşrutiyet*'in ilanıyla *Kanun-ı Esasi* yürürlük kazandı (23 Aralık 1876). Böylece adalardaki vergi karmaşasının çözümü için bir fırsat daha doğdu. Bu süreçte Cezayir-i Bahr-i Sefid

¹⁸ Vahdettin Engin, "Ege Adaları'nda Tanzimat Dönemi ve Sonrası Mali Uygulamalar (1839-1923)", *Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003, s. 104-106.

¹⁹ BOA, İMMS, nr. 52/2320; BOA, ŞD, nr. 563/5.

Vilayeti yeni baştan ele alındı ve Rodos tekrar vilayet merkezi yapıldı. Bu son idari düzenleme ile Güney Sporad Adaları'nın bir kısmı Rodos, bir kısmı ise Sakız Sancağı'na bağlandı. İdari yapılanma bitip sıra ekonomik reformlara gelince maktu vergi meselesi yine gündeme geldi. Şikâyetler artınca sorun Maliye Nezareti tarafından Şura-yı Devlet'in gündeminin birinci maddesi oldu (1878). Karar verilmeden önce vilayet yetkililerinden bilgi talep edildi. Gelen cevaplarda Sporadların stratejik önemi dikkate alınarak bugüne kadar vergi hususunda esnek davranıldığı ve halkın devlete bağlılığının güçlendirilmesi için bu farklı uygulamalara göz yumulduğu belirtilmekteydi. Şura-yı Devlet müzakereleri sonucunda, eski politikaların biraz daha devam ettirilmesinin yerinde olacağı görüşü öne çıktı. Böylece meseleyi zamana yayma politikası yeni dönemde de benimsenmiş oldu²⁰.

Devletin Sporadlar meselesine kalıcı çözüm bulamaması, zamanla maktu vergiden kaynaklanan yeni sorunlara zemin hazırladı. Nitekim 1885 yılında adalarda nüfus sayımı yapılması kararı büyük bir krize yol açtı. Sayıma ilk itiraz yine maktu statüdeki dört ada halkından geldi. Bu adalardaki direncin gerekçesi nüfus sayımı ile yeni vergi geleceği ve askerlik muamelatı olacağı endişesiydi. Sorun bütün Sporadlara yayılınca ilk defa olarak güç kullanılması seçeneği gündeme geldi. Hatta Sömbeki Adası abluka altına alındı. *Sultan II. Abdülhamid*'in (1876-1909) emri ile askeri tedbirler artırıldı. Fakat adalarda nüfus sayımı tamamlanamadı²¹. Nüfus sayımı krizi sona ermeden, bu sefer oranları değişen *askerlik bedelinin* tahsilinde sorunlar yaşandı. Bu sorun devam ederken *patenta* vergisi alımı ve *Reji İdaresi*'nin tütün mevzuatının adalarda uygulanması nedeniyle olaylar çıktı²².

Görüldüğü gibi Sporad Adaları'nda maktu vergi kaynaklı sorunlara kalıcı çözüm üretilmeyince, yeni çıkarılan kanunların uygulaması için atılan her adım krize dönüşüyordu. Nitekim çok geçmeden bu sefer *otlakiye vergisi* meselesi ortaya çıktı. 1893 Şubat'ında *Leryoz*'a bağlı *Batnoz Adası* civarındaki *Lipsoz Adası* sakinleri, ellerinde bulunan fermanlara dayanarak eskiden beri maktu vergi verdiklerini, ancak 1867 vilâyet düzenlemeleri sırasında imtiyazlarının lağvedildiğini ileri sürerek, şikâyetinde bulundular. Otlakiye vergisi muafiyeti için yapılan müracaatta, adanın *Bizans* devri ve *Fatih Sultan Mehmed* (1451-1481) saltanatı döneminden itibaren vergi muafiyeti taşıdığı, *Kayserili Ahmed Paşa*'nın vilayet nizamı ile maktuiyetin ihlal edildiği öne sürülmüştü.

20 BOA, A.MKT. MHM, nr. 482/71; TNA, FO, nr. 195/1318; Örenç, "Ege Adaları'nda İdari Yapı (1830-1923)", s. 40-43.

21 BOA, MV, nr. 4/26; BOA, MV, nr. 4/84; BOA, MV, nr. 4/26; BOA, İ. DH, nr. 984/77668.

22 BOA, A.MTZ. MHM, nr. 498/3; BOA, DH. MKT, nr. 1530/72.

Bunun üzerine durum Babıâli’de ilgili meclislere havale edildi. Devlet kayıtlarında söz konusu fermana dair araştırma yapıldı. Bu konuya dair meclis müzakerelerinde, adalardaki ekonomik uygulamalarda Tanzimat öncesi ve sonrası ayrıntısına vurgu yapıldı. Bu hususta Leryoz Kaymakamı’nın verdiği bilgiye göre Tanzimat öncesinde yani 1821 Rum İsyanı döneminde Lipsoz Adası’nın meskûn olmadığı anlaşılmıştı. Bölgede oluşan otorite boşluğundan yararlanan kocabaşları ve Batnoz Adası ileri gelenleri adayı tasarruf etmeye başlamışlardı. Adadan elde edilen gelir Batnoz’daki bir manastıra verilmekteydi. Kayserili Ahmed Paşa’nın uyguladığı vilayet ıslahatları sırasında Lipsoz sistem içine alınarak, ruhban ve kocabaşların tasallutundan kurtarılmıştı. Ahmed Paşa, adanın ekilebilir arazisini belirleyerek Batnozlulara tapu etmişti. Buna göre, devlete senelik maktu olarak 5.000 kuruş vergi ve 800 kuruş askerlik bedeli ödeyeceklerdi. Adaya dair Divan-ı Hümayun kayıtlarında da inceleme yapıldı. Sonuçta halkının vergi muafiyetinin olmadığı ve 1874 yılından beri otlakiye vergisini de ödemedikleri anlaşıldı²³.

Lipsoz Adası görüşmeleri sürürken bu sefer Sömbeki Adası halkı adına hareket eden ihtiyar heyeti devlete müracaat ederek, ellerindeki eski fermanlara istinaden *şahsi vergiden* muaf olma talebini dillendirdiler. Bu konuda önce vilayette inceleme yapıldı ve vergi muafiyeti hususunda bir kayda rastlanamadı. Bunun üzerine vali, eski fermanların birer fotoğrafını İstanbul’a göndererek incelenmesini istedi. İstanbul’da devletin arşiv kayıtlarına bakıldı ve maktuiyete dair 1835 fermanı tekrar kontrol edildi. Fermana bahsedilen Karyot, Batnoz, Leryoz ve Kalimnoz adalarının statüsü bir kere daha değerlendirildi. Yine bu inceleme sırasında, Ocak 1865’te yürürlüğe giren *tuz* ve *tütün* vergilerinin bütün adalarda olduğu gibi Sporadlar’da da uygulandığı ortaya çıktı. Mecliste yapılan müzakereler ve alınan karar vilayete iletili. Kararda, şimdilik olmak kaydıyla, maktu verginin dört ada ile sınırlı olduğu, şahsi vergide ise teamüle uygun davranılması gerektiği şeklinde ucu açık bir ifade ile sorun ötelendi²⁴.

Son Lipsoz ve Sömbeki adaları taleplerinden de anlaşılacağı gibi maktu vergi imtiyazı, Sporad Adaları halkının devletle olan mesafesini ve ilişki derecesini belirlemede önemli bir kritere dönüşmüş durumdaydı. Devleti ve idarecileri yıpratın, hazineyi zarara uğratan bu sürekli kriz haline kesin çözüm amacıyla hareket eden yöneticilerden biri *Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa* oldu. Abidin Paşa, geline aşamada tek çözümün askeri seçenek olduğunu ifade etmekteydi. Paşa, askeri tedbir öncesinde bazı adımların atılmasını da

²³ BOA, ŞD, nr. 2350/16; Engin, *a.g.m.*, s. 109-110.

²⁴ BOA, İ. ŞD, nr. 2350/19; BOA, Y. MTV, nr. 100/103; BOA, DH. MKT, nr. 309/27.

istedi. Vali, artık kronikleşen maktu vergi sorunu yanı sıra Reji İdaresi'yle yaşanan ve yer yer jandarmayla halkın çatışmasına dönüşen karmaşanın kesin çözümü adına, eski imtiyazları lağveden, mevcut şartları ortaya koyan, *tamamen yeni bir padişah fermanının ilanını* tavsiye etti. Vali, bazı adalar ahalisinin bu maktu vergi uygulamalarını sanki idari bir muafiyetmiş gibi yorumlamaya alıştıklarını, sorunun giderek başka noktalara vardığını, ciddi tedbir alınmazsa bu meselenin uzayıp gideceğini belirtti.

Valinin bu uyarıları yaptığı esnada İstanbul'da yayınlanan *Le Moniteur Oriental Gazetesi*'nde Güney Sporad Adaları imtiyazlarına dair çarpıtma içerikli bir yazı çıktı. Bu yazı görülünce Abidin Paşa'nın haklılığı anlaşıldı. Gazetenin 11 Ekim 1894 tarihli nüshasında Sporadların sadece ekonomik değil, idari imtiyazlara da sahip oldukları iddia ediliyordu. Abidin Paşa, bu yazı vesilesi ile hükumeti tekrar uyardı ve Sporad Adaları'nın sadece vergilerinin maktu olduğunu, başka hiçbir imtiyaz ve istisnalarının bulunmadığını, adalıların bu mak-tuiyeti bahane edip kendilerine *hayali bir imtiyaz süsü* uydurduklarını, buna herkesi inandırmak için de 3-4 senede bir İstanbul ve İzmir gazetelerinde imti-yazları ima eden yazılar çıkarttıklarını belirtti. Abidin Paşa uyarılarını sürdürerek, bu gibi gerçek olmayan yayınların devletin egemenlik anlayışı noktasın-dan zararlarının dikkate alınması gerektiğini ifade etti. Vali ayrıca, bu iddialara sessiz kalınmamasını ve İstanbul gazetelerinde haber yapılarak, maktu vergi kararının vaktiyle halkın devletle olan bağının güçlenmesi ve fakir halleri dik-kate alınarak yürürlük kazandığı, bunun bir imtiyaz içermediği, bu adalar halkının Osmanlı'nın diğer yerleri ile aynı statüde yönetildiğinin duyurulmasını istedi. Abidin Paşa'nın bu talebi üzerine Babıâli tarafından yerli ve yabancı gazetelere uyarı yapıldı²⁵.

Doğu Akdeniz'de Girit ve Sisam adaları kaynaklı gerilimlerin arttığı ve ardından Osmanlı ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanan 1897 *Osmanlı-Yunan Savaşı* akabinde Sporad Adaları sorunu bir süre gündemden düştü. Fakat 1905 yılında tartışma tekrar alevlendi. İlk sorun Leryoz Kazası ihtiyar meclisinin 4 Mart 1905 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne müracaat edip, yeni atanan kayma-kamının ada imtiyazlarını feshettiği, *şahsi vergi* adıyla talepte bulunduğu ve kendilerine baskı yaptığı şikâyetiyle yaşandı. Daha önce de şahsi vergi nedeniyle bütün Sporadlarda kriz yaşandığı için konu öncelikle Maliye Nezareti'ne havale edildi. Burada yapılan araştırma ve değerlendirmede, 1835 fermanında Karyot, Batnoz, Leryoz ve Kalimnoz adalarının emlak ve arazi vergileri ile askerlik

25 BOA, DH. MKT, nr. 776/29; BOA, DH. MKT, nr. 1927/60; BOA, BEO, nr. 2196/164695.

bedeli karşılığında maktu vergiye tabi tutuldukları, bunların dışında yeni konulacak vergilerden muaf olamayacakları, maktu vergi uygulamasının diğer sekiz Sporad Adaları halkını kesinlikle kapsamadığı, bütün adalar ahalisinin şahsi vergi ile mükellef oldukları kararı alındı.

Bu son krize dair görüşü istenen dönemin Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi *Nazım Paşa* verdiği cevapta, Sporad Adaları halkının eski fermanları kendi çıkarlarına göre yorumladıklarını, askerlik bedeli gibi yeni bir vergi talep edilince hemen bu eski fermanları bahane ettiklerini, sengistan haldeki bu adalar ahalisinin balıkçı, süngerci, kayıkçı amelesi ve fukara takımı olduklarını, vaktiyle fakir hallerine merhamet edilerek maktu vergi kolaylığı sağlandığını, buralarda okulların gelişmesi için ayrıca gelir tahsisi yapıldığını, bugüne kadar bu usulün hep uygulandığını, ancak ne zaman maliye yeni bir vergi koysa veya artış yapsa, bunun uygulanmadığını, adalarda görevli memurlar tarafından kanunlar uygulansın diye talepte bulunduğu Babıâli'nin eski usul sürsün diye karar aldığını, merkezin kesin çözüm yerine sorunu sürekli ertelediğini, bu nedenle işin böylece uzayıp gittiğini, oluşan bu şartlarda Sporadlarda yeni vergi tahsinin kolay olmayacağını ve bu yüzden ciddi askeri tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etti. Vali ayrıca, Sporad Adaları işinin günden güne önem kazandığını ve nazik bir durum haline geldiğini, buna rağmen bölgede inzibat için yeterli imkân bulunmadığını, adalarda devletin gücünü gösterecek bir vapurun olmadığını, telgraf hattının bulunmadığını, bu nedenle devlet otoritesinin azaldığını, buradaki olumsuz gelişmelerde Yunanistan'ın da parmağının olduğunu belirterek, vapur ve telgraf sorununun çözümünü istedi. Valinin talebi üzerine adalara telgraf hattı için maliyet çalışması yapıldı ise de bütçe yetersizliği nedeniyle yapımı ertelendi²⁶.

Sorunun çözümüne odaklanan eski valilerin uyarılarında olduğu gibi *Nazım Paşa*'nın da Sporad Adaları meselesinin büyüyeceği tespitinin haklılığı kısa sürede görüldü. Nitekim adalarda *kiremit*, *tuğla*, *kireç* ve benzeri ocakların işletiminden ruhsat vergisi alınması kararı yeni bir krizin fitilini ateşledi. Vergi alınması tebligatı, 27 Ocak 1908'de vilayete ulaşınca, ilk olarak Karyot Adası'ndan tepki geldi. Ada muhtarları ve ihtiyar meclisi üyeleri, ellerindeki eski fermanların fotoğrafları ile kaymakamlığa müracaat edip, kararın uygulanmamasını istediler. Karyotlular, adalarının yönetimine dair Kanuni Sultan Süleyman ile Sultan II. Mahmud tarafından ihsan olunan ve Sultan II. Abdülhamid tarafından da merhameten tasdik edilen fermanlar gereği, *maktu vergi* hakkına sahip ol-

26 BOA, ŞD, nr. 2365/21; BOA, DH. MKT, nr. 1105/71; BOA, DH. MKT, nr. 1160/45; Engin, *a.g.m.*, s. 109-111.

duklarını, bunun dışında hiçbir vergi ödemediklerini belirtmekteydiler. Adaların verimsiz ve fakir yerler olduğunu, Osmanlı'nın diğer mahallerindeki nizamın burada uygulamasının yanlış olacağını da dile getirdiler. Karyot temsilcileri, fermanla edindikleri bu imtiyazların ancak yeni bir padişah fermanı ile iptal olabileceğini vurguladılar. Karyotluların talebi önce Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti *İdare Meclisi*'nde görüşüldü. Ardından Dâhiliye Nezareti'ne havale edildi, oradan da ilgili kurullarda ayrıntılı olarak incelendi. Bu inceleme sürecinde yine Divan-ı Hümayun'dan ve nezaretlerden belge ve görüş istendi. Sorunun taraflarından *Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti*'nden gelen mütalaa yazısında, kanunların açık olduğu ve vergilendirmede istisnai bir uygulamanın mümkün olamayacağı belirtilmekteydi.

Kiremit, tuğla ve kireç gibi ocaklara dair son karar aşamasına gelince, valilikten Sporadlar'daki vergi uygulamalarına dair tekrar bilgi istendi. Gelen cevapta, bu adalardan şimdiye kadar maktu vergi alındığı, bu maktuiyetin aşar, temettü ve emlak vergileri yanı sıra, askerlik bedeli karşılığı da olduğu, ancak adaların bu maktuiyetten yararlanarak orman, maden ve taş ocakları ile reji kanunları hükümlerinden de istisna tutulmak iddiasında bulundukları ifade edilmişti. Bu adalarda 1835 fermanı sonrasında düzenli uygulanabilen tek mevzuatın avlanma nizamı (Zabita-i Saydiye Nizamnamesi) olduğu, Sporadlar'dan yıllık biner lira *sünger avı tezkeresi* bedelinin tahsil edilebildiği bilgisi de verilmişti. Vilayetin mütalaaasında, devletin zaman içinde gerekli görerek çıkaracağı yeni kanun ve nizamların Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi bu adalarda da uygulanmasının gerekeceği, bu böyle olduğu halde adalarda hep bir *idare-i maslahat* anlayışı nedeniyle bazı grupların bundan istifadeyi alışkanlık haline getirdiği, sorunun çözümü için Sporadlar'da devletin kanunlarının uygulanıp, hükümetin varlığının hissettirilmesi gerektiği görüşü bir kere daha vurgulandı. Fakat bu görüşlere rağmen meclislerdeki müzakerelerden yine kesin bir sonuç çıkmadı. Konu doğrudan hükümetin kararına havale edildi. Devletin kesin çözüm üretememesi, bölgede kanunları uygulamak isteyen memurları halkla karşı karşıya getirmekteydi. Nitekim Sömbeki'de ruhsatsız kireç ocaklarına el konulup, kaçak kireçler kanun gereği müzayede ile satılmış, satılan kireç ada dışına çıkarılmak için kayığa konulurken, halk çoluk çocuk gösteri yapıp, olay çıkarınca memurlar zor durumda kalmıştı. Adadaki mahkeme üyeleri bile baskı nedeniyle istifa etmişlerdi²⁷.

27 BOA, MV, nr. 120/79; BOA, ŞD, nr. 2368/1; BOA, DH. MKT, nr. 2727/76; BOA, DH. İD, nr. 58/10.

Son karardan da anlaşılacağı gibi devlet kurumları Sporad Adaları sorunu önlerine geldiğinde çok detaylı araştırma, inceleme ve görüşmeler yapıyor, sorunları çok doğru tespit ediyor, fakat çözüm için adım atılmasında zamanlamayı bir türlü uygun bulmuyordu. Böylece sorun ilk ortaya çıktığı andan itibaren bir sonraki döneme büyüyerek intikal etmekteydi. Nitekim Birinci Meşrutiyet dönemi yönetim anlayışının çözemediği sorun İkinci Meşrutiyet hükümetleri gündemine, üstelik askeri seçeneklerin de masada olduğu bir zorunlulukla taşınmış oldu.

4. İkinci Meşrutiyet Devrinde Sporad Adaları Vergi Sorunu'nun Çözümüne Dair İdari, Mali ve Askeri Tedbirler

Sporad Adaları maktu vergisi sorununun ortaya çıkışından itibaren en hareketli dönem, *İkinci Meşrutiyet*'in ilanı sonrasında yaşandı (1908). Sorun, adaların 1912'de İtalyan işgaline uğrayacağı tarihe kadar neredeyse devlet kurumlarının gündeminden hiç düşmedi. Devlet, artık dallanıp budaklanan bu meselede imtiyazların lağvı ve askeri operasyon dâhil her seçeneği masaya yatırmış, ancak kesin sonuç alınamadan adalar elden çıkmıştır.

İkinci Meşrutiyet süreci boyunca Sporadlar kaynaklı krizler arasında *ağnam* sayımı ve vergisi meselesi, *gümrük* ve *yol vergisi* sorunu, *kiremit*, *tuğla*, *kireç* ve benzeri ocakların işletme vergisi meselesinin devamı, *Düyun-ı Umumiye İdaresi* ile devam eden *avlanma* ve *müskirat* vergisi tartışması, *tütün* ekimi ve kaçakçılığı sorunu, adaların *Meclis-i Mebusan* seçimlerine katılmama meselesi, Sporadlar'da *ihtiyar meclislerinin* oluşumu ve yetkileri sorunu, askerlik bedelinin kaldırılması sonrası *nüfus sayımı* ve adalarda *askere alma* (ahz-ı asker) işlemlerinden kaynaklı yaşanan sorunlar öne çıkmıştır. Bir kısmı önceki dönemlerden intikal eden ve iç içe girmiş bütün bu sorunlar, maktu vergi imtiyazı talepleri çerçevesinde krize dönüşmüştür²⁸.

Meşrutiyetin ilanı akabinde Mebusan Meclisi seçimi nedeniyle Sporadlar'da seçmen esas defterlerinin hazırlanması istenmişti. Bu konuda *Patrikhane* de devreye girmiş ve imtiyazlara halel gelmemek şartıyla seçimlere katılımın olacağı sözünü vermişti. Buna rağmen Sporadlar'da nüfus sayımı bir türlü yapılamadı ve ağnam, askerlik bedeli, avlanma (sayd-ı bahri) ve müskirat vergilerinin tahsilinde sorunlar devam etti

28 BOA, DH. İD, nr. 58/10, Lef 1-120; BOA, BEO, nr. 274188; BOA, BEO, nr. 277737; BOA, BEO, nr. 280927; BOA, BEO, nr. 292777; BOA, MV, nr. 153/32.

Adalara dair merkeze ulaşan yoğun şikâyetler, ilgili kurumlara havale edilmiş ve yine ayrıntılı müzakereler yapılmıştır. Sorunun çözümü için eski kayıtlara tekrar tekrar bakılmış, nezaretlerden ve vilayetten görüş istenmiştir. Sonuçta yine 1835 fermanı çerçevesinde değerlendirmeler yapılarak, dört ada dışındaki sekiz adanın maktu vergi imtiyazına dair bir belgeye rastlanmadığı, bu adalarda sanki maktuiyet varmış gibi uygulamaların olduğunun tespit edildiği, devletin aldığı yeni bir kararla Gayrimüslimlerin askerlik bedelinin 50 kuruşa çıkarıldığı, Sporadlar'daki 100 bini geçen nüfusun yarısının erkek olduğu kabul edilse 25 bin lira seviyesinde askerlik bedeli vergisi toplanması gerekirken, maktu sistem gereği 1.300 liranın hazineye girdiği, bu meblağın kişi başına 2 kuruşa tekabül ettiği değerlendirilmişti. Ayrıca adalardaki mülkiye memurlarının olay çıkacak endişe ise nüfus sayımı bile yapamadıkları, bölgede hangi ada maktu, hangisi değil noktasında tam bir karmaşanın yaşandığı öğrenilmişti. Bu arada devlete vergi muafiyeti için müracaat eden Sömbeki ihtiyar heyetinin elindeki fermanların suretleri istenerek bir kere daha inceleme yapılmıştır. Bu fermanların Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodosta ihya ettiği caminin imareti ve medreseleri için vakıf muamelelatı ile sünger vergisine dair olduğu anlaşılmıştır.

İstanbul'da meclislerde yapılan görüşmeler sonucu, devletin imkânlarından yararlanan her kesimin vergi vermesi gerektiği, devletin eşitliği sağlamak zorunda olduğu, bu nedenle hiçbir unsura imtiyaz tanınamayacağı, aksi durumun başka yerler için de kötü örnek olacağı, adaletsiz bir ortamda devlet otoritesinin de kalmayacağı değerlendirmesi yapılmıştır. Sporad Adaları'ndaki yapının bu şekilde devam edemeyeceği, adalarda yeni vergilerin tahsili için güç kullanımının gerekeceği, buna rağmen adaların stratejik önemi dikkate alındığında bu seçeneğin şimdilik *muvafık-ı maslahat* görülmediği, bu şartlarda statünün değiştirilmesinin uygun olmayacağı, bir süre daha *cari muamelenin devamında* yarar görüldüğü yönünde karar alınmıştır. Bu karar 11 Ağustos 1906 tarihi ile nezaretlere ve vilayete iletilmiştir²⁹.

Bu son müzakereden de anlaşılacağı gibi Sporad Adaları kaynaklı sorunlar, haklı olarak egemenlik ve devlet otoritesi kapsamında değerlendirilmekteydi. Meşrutiyet hükümeti, adalardaki düzensizliği gidermek ve devlet otoritesini güçlendirmek amacıyla 1909 yılı sonunda çok önemli kararlar aldı. Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişi sonrasında, yeni dönemin siyasi anlayışına uygun olarak şekillenen bu kararlar, *Dâhiliye Nazırı Talat Paşa* tarafından 6 Eylül 1909 tarihinde Cezâyir-i Bahr-i Sefid Valisi'ne tebliğ edildi. Bu kararlara

29 BOA, BEO, nr. 2196/164695.

göre Kanun-ı Esasi'nin 17. maddesi hükmünce, bütün Osmanlı vatandaşlarının yasalar önünde eşit oldukları, 20. maddesi gereğince de vergilerin Osmanlıların tamamını kapsayacak şekilde herkesin kudreti nispetinde tarh ve tevzi edileceği hükmü hatırlatılıyordu. Bu hükümler uyarınca bundan sonra adalar için istisnai muamele yapılmayacağı, bütün eski imtiyazların lağvedildiği bildirilmekteydi. Bu tebligata göre, bundan böyle Sporadlar'da diğer vilâyetlerdeki mali mevzuat tatbik edilecekti. Ayrıca Kanun-ı Esasi ile bedelli askerlik uygulaması tamamen kaldırıldığından, adalarda *askerî kura usulünün* uygulanması için cemaatlara talimat yazıldı. Bu süreçte alınan önemli kararlardan biri adalarda bundan önce oluşmuş bütün ihtiyar heyetleri ile muhtarlık seçimlerinin yenilenmesi oldu³⁰.

Devletin bu son kararı ile Sporad Adaları sorunundaki iki temel konuya neşter vurmuş oluyordu. Maktu vergi uygulaması ile ihtiyar heyetleri seçimine yönelik bu adımlar, doğal olarak tepkiyle karşılandı. Sporadlar'dan ahali vekilleri sıfatıyla devlete Rumca arzuhaller takdim edilmeye başlandı. İlk olarak 11 Ekim 1909 tarihini taşıyan ve 12 temsilcinin imzası olan bir arzuhal merkeze ulaştı. Bu arzuhalde Osmanlı Hükümeti'nin imtiyazlı Oniki Ada'daki eski usulü değiştirmesinin ve kısıtlama getirmesinin halkı çok üzdüğü ve kötü tesire sebep olduğu öne sürüldü. Ayrıca, devlete bağlı bu adaların kuru taştan ibaret, çorak ve verimsiz oldukları, devletin diğer yerlerindeki halk ile aynı vergi ve şartlara tabi olmaları durumunda adalarda yaşamanın mümkün olamayacağı, halkın evlerini terk etmek mecburiyetinde kalacakları belirtilmekteydi. Arzuhalde, bu kararların eski sultanların adalara ihsan ettiği fermanlara aykırı olduğu, beş asır boyunca uygulanan hatta devr-i istibadda (II. Abdülhamid dönemi) bile değiştirilmeyen bu kaidenin, halkı kollayan meşrutiyet hükümeti tarafından da devam ettirileceğinin umulduğu ifade edilmekteydi³¹.

Hükümetin Sporadlara dair kararlarının uygulanması kolay değildi. En önemli sorun asker yoklama mevzuatının uygulanmasıydı. Bu hususta bazı adalarda ciddi direnişle karşılaşıldı ve güç kullanılması gerekti. Bu arada asker yazımı işlemleri öncesinde Sporad Adaları'nda başından beri sorunların kaynağı olan muhtarlar (kocabaşı) ve ihtiyar heyetlerinin vilayet nizamnamesine uygun olarak yenilenmesine, ardından askeri kura işlemleri için hazırlık yapılmasına karar verildi³².

30 BOA, ŞD, nr. 2368/12; BOA, BEO, nr. 267116; BOA, BEO, nr. 3643/272479; BOA, BEO, nr. 3697/277237; Engin, a.g.m., s. 111-114.

31 BOA, DH. İD, nr. 58/10.

32 BOA, ŞD, nr. 2368/12.

Devletin, Sporad Adaları meselesinin başından itibaren sürüncemede bırakmadığı tek sorunun askeri kura muamelatı olduğunu söylemek mümkündür. Bunda Harbiye Nezareti'nin kararlı tavrı etkili olmuştur. Güney Sporadlar, *III. Ordu* mıntikasına dahil olduğu için askerlik işlemleri *Muğla Vilayeti* tarafından yapılmıştır. Yazım için oluşan heyet *Marmaris*'ten *Bafra* savaş gemisi ile hareket etmiştir. Asker yazımı heyetine destek olmak ve direnişle karşılaşılırsa gözdağı vermek için İzmir'den ve Sisam Adası'ndan asker takviyesi yanı sıra *Malatya* gemisi de görevlendirilmiştir.

Yoklama heyeti asker yazımına Leryoz Adası'nda başlamıştır. Ada kaymakamının 24 Şubat 1910 tarihiyle verdiği bilgiye göre, görevli heyetin adaya gelişi ardından muhtarlar, metropolit vekili ve önde gelen eşraftan üç kişi ile hükümet dairesinde görüşme yapılarak, heyetin geliş sebebi anlatılmıştı. Ancak askeri muayenenin yapılacağı ertesi gün, muhtar ve diğer temsilciler kaymakamlığa müracaat ederek, ahalinin maktuiyet sistemi gereği askerlikten muaf olduklarını iddia ettiklerini ve asker yazımının yapılmaması talebinde bulunduklarını iletmışlerdi. Kaymakam ve askeri heyetin uyarılarına rağmen kiliselerden çan çalınarak halk muhtarhaneye çağrılmış, burada askerlik aleyhinde gösteri yapılmış ve imza toplanmıştı. Bu durum karşısında olayların daha fazla büyümesini istemeyen kaymakam, yerine Bidayet Mahkemesi reisini bırakarak, askeri heyet ile birlikte Bodrum'a gitmişti. Kaymakam burada sorunun çözümüne dair görüşmeler yapmıştı. Ardından adaya dönen kaymakam, metropolit vekilini tekrar çağırıp güncel nüfus kayıtlarının olduğu *Metropolit Defterini* istemiş ise de olumsuz yanıt almıştır. Bu durumda adadaki eski nüfus kayıtlarına dayalı olarak muayene ve kura işlemi tamamlanmıştır. Kaymakam, bu süreç sonunda hükumetten adalarda kanunların uygulanmasına mani olan şahısların bir an önce etkisiz hale getirilmesi talebinde bulunmuştur.

Leryoz'da işini bitiren heyet, en sorunlu adalardan olan Kalimnoz'a geçmiştir. Heyet adaya ulaşınca muhtarhanede toplantı yapılmış ve ada temsilcilerine asker alımına dair emir okunmuştur. Halka, anayasa gereği askerlik bedelinin kaldırıldığı, bütün Osmanlı vatandaşlarının askeri kuraya tabi oldukları izah edilmiştir. Bu ihtara rağmen muhtarlar ve metropolit, asker yazımı heyetine katılmayı reddetmiştir. Burada da ahali kilisede toplanıp gösteriler yapmıştır. Bu gelişme üzerine asker yazımı krizi boyunca ilk defa karaya asker çıkarılmıştır. Bu arada ada muhtarları ile önde gelen eşraf Bafra gemisine çağırılmıştır. Gemi komutanı halkın temsilcilerine tekrar nasihatte bulunulmuş, askeri kanunlara karşı çıkılmasının *Divan-ı Harplik* bir ceza olduğunu hatırlat-

mıştır. Fakat nasihatler işe yaramamış ve asker yazım heyeti, yine eski nüfus defterleri üzerinden muamele yaparak adadan ayrılmıştır.

Asker yazım heyeti Kerpe, Kaşot, Sömbeki ve Herkit adalarına geçmiş, buralarda da benzer sorunlarla karşılaşmıştır. Neticede asker yazım işlemi bitirilmiştir. Yazım sona erdiğinde Sporadlar'dan 2 bin askerin muamelesi tamamlanmıştır. Bu arada Kalimnoz ve Kaşot adalarında asker yazımı gösterileri esnasında kadın ve çocukları öne sürerek olayları organize ettikleri ve halkı kışkırttıkları belirlenen kişiler hakkında kanuni takibat yapılmıştır. Araştırma sonucunda içlerinde bir papazın da olduğu tutuklamalar gerçekleşmiştir³³.

Sporadlar'da asker yazımı esnasında yaşanan sorunların İngiltere tarafından yakından takip edildiği anlaşılmaktadır. Bölgede görevli İngiliz konsoloslarının kaleme aldıkları ayrıntılı raporlarda, Sporadlar meselesi değerlendirilmiştir. Raporlarda 1652, 1720, 1755, 1775, 1776, 1835, 1864 ve 1869 tarihli eski fermanların içeriği ile demogerontia (consil of elders) yapılanması çerçevesinde konu ele alınmaktaydı. Konsolos raporlarında, asker yazımı muamelatı nedeniyle adalardan yaşanan göçe de temas edilmişti. Sorunun çözümü için Sadrazam ile İstanbul Rum Patriği'nin bir araya geleceği, Sporad Adaları'ndan temsilcilerin oluşturulduğu, bunların bağlı bulundukları Rodos'a gelerek vali ile görüşecekleri bilgisi de veriliyordu³⁴.

Adalarda asker yazımı sorunu henüz bitmeden ağnam vergisi meselesi tekrar gündeme geldi. Kanun hükmüne rağmen adalarda koyun ve keçi sayımı ile bunlara dair vergi tahsilatı yapılamamaktaydı. Mesela İstanköy'de halk, maktu sistemi öne sürüp vergiye itiraz etmişti. Sorun büyüyünce İstanköy Kaymakamı devlete müracaat ederek, 1835 fermanında söz konusu edilen dört ada dışındaki adalarda maktuiyet olmadığına dair yeni bir fermanın yollanmasını ve bu karmaşanın giderilmesini talep etti³⁵.

Bu arada adalarda tütün ekimi ve kaçakçılığı meselesi daha da büyüdü. Bunun sebebi Düyun-ı Umumiye ve Reji İdareleri'nin tekel imtiyazlarının uygulama ısrarından kaynaklanmaktaydı. Özellikle Karpot Adası ahalisi hakkında kaçak tütün ekimi ve ticareti nedeniyle yoğun şikâyetler olmaktaydı. Sömbeki ve Kalimnoz'da da reji kanunları uygulanamıyordu. Bu ve diğer gündemdeki sorunlar nedeniyle, ada muhtarları ile ihtiyar heyeti üyeleri Sakız Adası'na çağrıldı. Sakız'a gelenlerden bazıları, kanuna muhalefetten tutuklandı. Bu tu-

33 BOA, DH. İD, nr. 58/10; BOA, BEO, nr. 3717/278702; BOA, BEO, nr. 3746/280927; BOA, BEO, nr. 3929/294661, Lef 1-22; BOA, DH. İD, nr. 58/10.

34 TNA, FO, nr. 195/2331.

35 BOA, DH. İD, nr. 58/10.

tuklamalar tepkiye sebep oldu. Devlete arzuhal verildi ve adaların maktu sistemde oluşu gerekçesiyle tutuklananların serbest bırakılmaları istendi. Bu talep üzerine yine ilgili kurullar ve nezaretlerde yapılan incelemelerde, tekel kapsamında olan tütün ziraati için kanun gereği ruhsat alınması gerektiği ve üründen vergi talebinde bulunulduğu, ancak adalarda buna karşı çıkıldığı, ayrıca Sporadlar'dan Karpot Adası'nda taş ocakları işletimi ile devlet ormanlarından ağaç kesilip *ağaç kömürü* ticareti nedeniyle de vergi talebine itiraz edildiği anlaşılmıştı. Bunun üzerine yerel idarecilerden tekrar açıklama istenmiştir. Gelen cevapta, kanunları uygulamak ve yaşanan sorunları çözmek amacıyla muhtarlara uyarı yapıldığı, fakat adalardaki bazı menfaat gruplarının eski fermanları gerekçe göstererek halkı isyana teşvik ettikleri, bu fermanların her konuda direnişe malzeme yapıldığı, adalardaki memurların görevlerini icra edemez hale geldikleri ve aciz durumlara düştükleri, adalarda zamanla birçok yeni gelir oluşmuş iken, nüfus başına düşen maktu vergi miktarının 3-4 kuruş seviyesinde kaldığı ifade edilmiştir.

Yapılan değerlendirmelerde adalarda muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinin belli kişilerce manipüle edildiği, oluşan yerel meclislerin, doktor ve öğretmen maaşı gideri gibi adlarla vergi toplamaya devam ettikleri öğrenilmişti. Tam bu esnada Leryoz Adası ihtiyar heyeti ve muhtarları devlete arzuhal vererek, maktu sistemi gerekçe gösterip yeni vergilerin uygulanmamasını talep ettiler.

Adalardan gelen bütün tevrak tekrar Şura-yı Devlet'te müzakere edildi. Konuya dair Maliye Nezareti başta olmak üzere ilgili nezaretler devlet kayıtlarında incelemeler yapıldı. Araştırma kapsamında 1835 fermanı ile maktu sistemdeki dört adada tuz ve tütün tekeli uygulanmalarını gösteren fermanlar incelendi. Şura-yı Devlet'te yapılan müzakere sonucunda tuz ve tütün mevzuatının Düyun-ı Umumiye kapsamında olduğu tespiti yapıldı ise de sorunun çözümü için atılacak adımların adalarda huzuru bozacağı endişesi dile getirildi. Karar mzabatasında bir kere daha *şimdilik* kaydıyla eski teamüllerin devamı yönünde görüş bildirilmiştir³⁶.

Osmanlı Hükümeti, geline bu aşamada Sporadlar'daki bu karmaşa halinin çözümü ve sorunların yerinde tespiti amacıyla bölgeye bir *mülkiye müfettişi* göndermeyi uygun buldu. Müfettiş, adalara giderek tesbit ettiği hususları 10 Şubat 1910 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir rapor halinde takdim etti. Müfettiş raporunda, Antalya'dan deniz yolu ile Sporad Adaları'na geçtiğini, buralarda yönetim bakımından Osmanlılığa delalet eden hiçbir şeye tesadüf edemediğini,

36 BOA, DH. İD, nr. 58/10.

adalar ahalisinin 1835 fermanına istinaden kendilerini her türlü vergiden azade tuttuklarını, sadece yıllık muayyen ve maktu miktar bir vergi ödemekle yetindiklerini, halbuki bu adalardan sadece Kalimnoz'da yıllık 70-80 bin liralık sünger ihracatı yapıldığını, adanın aylık toplam masrafının ise 9 bin kuruş olduğunu, bu adada ödenen maktu verginin aylık 3.083 kuruştan ibaret oluşunu örnek vermişti. Müfettiş, bunun yanında, Kalimnoz'un idaresinin ihtiyar heyeti adı verilen ve içlerinde Yunan vatandaşlığı taşıyan kişilerin de bulunduğu meclislerin etkisine de değinmiştir. Bu meclisler, adalıların hükümetle olan işlerini görmekteydi. Bunlar hükümete yaptıkları müracaatlarda kasıtlı olarak Rumca'yı tercih ediyorlardı. Bunu kendilerini imtiyazlı göstermek için yapıyorlardı. Müfettiş, adalardan Vilayet Umumi Meclisi'ne üye yollanmadığını ve Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerine katılımın sağlanmadığını da belirlemişti. Müfettiş raporunda, adalarda vilayet nizamnamesi uygulamalarının aslında 1835 fermanını geçersiz hale getirdiğini, Meşrutiyet sayesinde Osmanlı vatandaşları arasında hiçbir fark ve imtiyaz kalmadığı halde hala bazı adaların imtiyazlı bırakılmasının kabul edilemeyeceğini ifade etmişti. Raporun sonunda, devletin bu duruma acil ve çok hızlı bir çare bulması gerektiği uyarısı yapılmıştı.

Müfettiş raporu bağlamında Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete yapılan bilgilendirmede, Sporad Adaları sorununun çözümü için öncelikle dört adadaki vergi istisnasının diğer sekiz adada uygulanmasına kesinlikle rıza gösterilmemesi, bu adalarda devlet teşkilatının tekrar gözden geçirilmesi, adalarda şu anda kaymakam, müdür ve mahkeme heyetlerinin olduğu, fakat küçük adalarda mal ve tapu daireleri ile belediyelerin bulunmadığı, kireç ocakları ve orman vergileri gibi yeni bazı vergilerin alınabilmesi için öncelikle adalarda yeni vergi dairelerinin açılması gerektiği, bu adalarda belediye hizmetlerinin muhtarhane adıyla oluşan ihtiyar heyetleri tarafından görüldüğü, aslında bunların seçimi ve faaliyetlerinin kanunlara aykırı olduğu, bu yapıların lağvedilip kanuna uygun bir belediye ve diğer dairelerin teşekkül ettirilmesi gerektiği belirtiliyordu³⁷.

Sporad Adaları'nda asker yazımı esnasında yoğunlaşan dışarıya göç sorunları artınca konu bir de Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da müzakere edildi. Karar öncesi Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi İstanbul'a çağrılıp bilgi alındı. Meclis müzakeresi sonrası çıkan kararlar Sadrazam tarafından 9 Mayıs 1910'da nezaretlere duyuruldu. Buna göre Sporadlar'dan Karpot, Batnoz, Leryoz ve Kalimnoz'a mahsus olan maktu vergi uygulamasının diğer sekiz adaya teşmil edilemeyeceği, buralara yönelik kesin bir karar alınana kadar eski usulün bir süre daha devam

37 BOA, DH. İD, nr. 58/10.

edeceği, fakat Kanun-ı Esasi gereği Gayrimüslimlerin askerlik hizmetiyle mükellef tutulduğu, bu işlemlerin tamamlanması gerektiği, ahalinin elinde bulunan eski fermanların ve vergilere dair durumun yerinde araştırılması için bu sefer Maliye ve Dahiliye'den birer müfettiş yollanacağı belirtiliyordu³⁸.

Bu karar üzerine belirlenen iki müfettiş, Sakız Mutasarrıfı'nın da katılımı ile adalarda ayrıntılı inceleme yaptı. Heyet, Sömbeki, İncirli, Kalimnoz, Leryoz, Batnoz ve Karpot adalarına gitti. Heyet, vali ve diğer idareciler ile müzakerelerde bulunmuş, adalardaki mevcut evrakı ve eski fermanları yerinde incelemişti. Bu ziyaretler sonrası heyetin kaleme alıp Dahiliye Nezareti'ne takdim ettiği 27 Temmuz 1910 tarihli raporda, Sporad Adaları meselesinin o ana kadarki bütün safahatı aktarılarak, çözüm önerileri ortaya konulmuştu. Hazırlanan raporda ilk olarak adaların fiziki şartları, nüfusları ve ekonomik potansiyelleri değerlendirilmiştir. Yapılan tesbite göre 1910 yılı itibarıyla Sporadlar'da 88 bin nüfus barınmaktaydı. Buralarda devletin idari birimleri yanı sıra yerelde demogerontia denilen ve halk nazarında etkisi bulunan ihtiyar meclislerinin etkisi vurgulanmaktaydı. Heyet, devletin bugüne kadar bu yerel yapılanmayı ortadan kaldıracak müdahaleyi yapmamasını yanlış bulmuştu.

Müfettişler, demogerontia üyelerinden, adalarda devletin her yeni uygulamasında öne çıkarılan eski fermanları istemişti. Heyete sunulan fotoğraf halindeki ferman nüshaları incelenmiştir. Heyet raporunda, bu fermanların her biri hakkında içerik değerlendirmesi yapılmıştır. Fermanların çoğunun Kanuni Sultan Süleyman Vakfı bünyesindeki işlemlere ait olduğu anlaşılmıştır. İncelenen evrak içerisinde tek farklı içeriğe sahip olanının ise 1835 fermanı olduğu görülmüştür. Heyet, 1835 fermanı hariç eski fermanların hiçbirinde halkın muhatap alınmadığını, maktuiyete dair bir içeriğin de bulunmadığını, sadece görevlilere hitaben yazılan emirlerden oluştuğunu tespit etmişti.

Müfettişlerin raporunda adalardaki yerel meclislerin yapısına ve etkisine dair ayrıntılı bilgi verilmiştir. Buna göre adalarda muhtarların riyasetinde olarak, 4 ila 15 kadar azadan oluşan demogerontia heyetlerinin dayanağı 1835 fermanıydı. Bu yerel meclisler, hükümet gibi davranıyordu. Devlet, adalarda kaza merkezlerinde kaymakamlık, mahkemeler, nüfus memurluğu, zabıta ve polis teşkilatını kurmuştu. Nahiye merkezlerinde müdür, polis ve zabıta memurları vardı. Yaşanan sorun, bu memurların yapması gereken görevlerin çoğunlukla ihtiyar heyetleri tarafından yürütülüyor olmasından kaynaklanıyordu.

³⁸ BOA, BEO, nr. 280927; TNA, FO, nr. 195/2360.

Hatta nüfus yazımı, arazi alım satımı ve tapu işleri gibi belediye ve sulh mahkemelerinin vazifeleri bile bu meclislerce yapılmaktaydı.

Sporadlar'daki vergi sisteminin işleyişi ve toplanan gelirlerin bilanço halinde aktarıldığı heyet raporunda, hükumete teslim edilen maktu vergi dışında kalan bütün gelirlerin bu heyetler tarafından kontrol edildiği, eğitim ve sağlık gibi giderlerin bunların denetiminde olduğu, bu grupların denetlenmemesi nedeniyle suitimallerin yaşandığı tespitine yer verilmişti. Raporda, adalardaki her geliri kontrol eden, devletin kanunlarında yer almayan vergileri tahsil eden bu yerel meclislerin adeta *icra-yı hükmet* ve *tevzi-i adalet* yapması, devlet otoritesinin tartışılmazlığı bakımından tehlikeli bulunmuştu. Raporda, her ne kadar kaza merkezlerinde devletin birer mal müdürü ve sandık emini var ise de bunların her aybaşında maktu vergi taksidini almak ve hükumet memurlarının maaşlarını ödemek dışında iş göremedikleri hususu dile getirilmişti. Ayrıca, yapılan Mebusan Meclisi seçimlerine katılmayan bu adalarda gümrükler denetlenemediği için başta tütün olmak üzere kaçakçılığın arttığına, bu adaların özerk Sisam Adası ve Yunanistan ile ilişkileri nedeniyle tehlikenin daha büyük olduğuna, vurgu yapılmıştı.

Müfettiş raporunda, durum tesbiti ardından çözüm için yapılması gereken ıslahata dair görüşlere de yer verilmiştir. Buna göre, adalarda yönetimi muhtariyet gibi gösteren ve meşrutiyet anlayışı ile çelişen durumun önlenmesi için imparatorluğun her yerindeki sistemin buralarda uygulanması, demogerontia yapılanmasının tamamen kaldırılması, bunların yetkilerinin belediye meclislerine devredilmesi, vergi imtiyazının kaldırılması sonrası adaların kaza ve nahiye merkezlerinde güvenlik güçlerinin sayısının artırılması, Osmanlı Meclisi'nde onaylanacak bütçe kanunu kapsamında buralara has bir vergi kanunu çıkarılması, vergi tahsildar memurlarının tayini, hukukun işlerlik kazanması için mahkemelerin etkin çalıştırılması, adalarda liman daireleri kurularak Osmanlı liman nizamının uygulanması, bütün mal ve mülk alım satımlarında Osmanlı kanunlarının tatbiki, nüfusu yazımı için nüfus idaresi açılıp memurların atanması, Sporad Adaları'nın tamamında eğitim ve sağlık hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesi teklif ediliyordu.

Raporun genel mütalaa kısmında ise bu aşamadan sonra adalar için üç ayrı idare tarzının mümkün olabileceğine vurgu yapılmıştır: Bunlardan ilki yönetimin bu halde bırakılıp, eski sistemin devamı; ikinci olarak maktu verginin devamı fakat demogerontia heyetlerinin yetkilerinin alınıp hükumet dairelerine verilmesi; son olarak kapsamlı bir idari refom yapılarak devlet otoritesinin tam

olarak tesisiyle susitimallerin önlenmesi. Müfettişler, devletin artık muhakkak bir karar vermesi gerektiği görüşünü de ifade etmişlerdi³⁹.

Bu inceleme sonrası vilâyet nizamnâmesine göre seçimle teşekkül eden ihtiyar meclislerinin yenilenmesi hususu Şurâ-yı Devlet'in gündemine alınmıştır. Müfettiş raporları, nezaretlerden gelen bilgiler ve adalardaki idareciler tarafından yollanan yeni yazılar incelendiğinde, maktu vegi uygulamasını farklı yorumlayarak kendilerine alan açan, adeta hükümet gibi *keyfe mâ yeşâ* davranan bu demogerontialar kaldırılmadan Sporadlar'da düzenin sağlanamayacağı, kanunların uygulanarak devlet otoritesinin sağlanması gerektiği fikri ağırlık kazanmıştır. 1835 fermanı ile dört adaya mahsus olan uygulamanın diğer sekiz ada tarafından da suistimal edilmesi ayrıca değerlendirilmiştir. Eski dönemlerdeki Osmanlı idarecilerin, adalarda huzursuzluk çıkmaması için bu sorunu çözemeyip sürüncemede bırakmalarının, kendilerini adalıların temsilcisi gibi gören bu grupları şımarttığı, bir tedbir alınacak olsa kadın ve çocukları öne sürüp olaylar çıkarttıkları anlaşılmıştı. Müzakerelerde, Sporadlar'da devlet kanunlarının uygulanabilmesi için askeri tedbirlerin devreye sokulması da tartışılmıştır. Sonuçta bu gibi seçim ile oluşturulan mahalli kurulların kesinlikle kanun ve nizam dairesinde belirlenmesi gerekeceği ve yerel teamüllerin hiçbir hükmünün değer taşımayacağı kararı alınmış, bu kararın Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bildirilmesi uygun bulunmuştur⁴⁰.

Osmanlı başkentinde Sporadlar sorununun çözümüne dair sürekli kararlar alınmaktaydı. Fakat bunların uygulanması mümkün olamıyordu. Son aşamaya gelindiğinde, çeşitli sakıncalarla konu yine ileri bir tarihe ertelenmekteydi⁴¹. Nitekim 1911 yılına gelindiğinde bile devletin meseleyi anlamak için adalara bir heyet gönderme ve yapılacak tahkikat sonucuna göre yeni kararlar alınması düşüncesi, sorunu öteleme anlayışının bir başka göstergesi olmuştur⁴². Fakat yeni bir inceleme heyeti gönderilmesine fırsat bulunamayacaktır.

Sporadlara dair sonu gelmeyen müzaker ve çözüm arayışları devam ederken, 1911'de Trablusgarp Harbi'nin başlamasıyla gündem tamamen değişti. Rodos ve Oniki Ada'nın İtalya tarafından işgalinden çok kısa süre önce dahi Osmanlı Mebusan Meclisi ve ilgili kurullarında Sporad Adaları kaynaklı ağnam ve tütün kaçakçılığı sorunlarının görüşülmesi, 1835 fermanı içeriğinde uzun tartışmaların yapılması⁴³, durumu açıkça ortaya koymaktadır.

39 BOA, DH. İD, 58/10, Lef 76-77.

40 BOA, DH. İD, nr. 58/10; Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 155-161.

41 BOA, BEO, nr. 3904/292777.

42 BOA, DH. ŞFR, nr. 662/146.

43 BOA, BEO, nr. 4011/300773; BOA, BEO, nr. 4014/301010; BOA, BEO, nr. 300773; BOA, DH. İD, nr. 95-1/43.

5. Adaların İşgali Sonrası Ege Sorunu'nun Uluslararası Müzakerelerinde Sporad Adaları Maktu Vergisi Propagandası

İtalya, Trablusgarp Harbi'nde istediği başarıyı gösteremeyince savaşı Adalar Denizi'ne yaymış ve Menteşe Adaları'nın tamamını işgal etmiştir (Nisan-Mayıs 1912). İtalyanlar, işgal öncesinde adalarda *hürriyet ve muhtariyetin* sağlanacağını duyurdular. İşgal sonrası bölgeye *General Ameglio* vali olarak atandı. İtalyan idaresi, adalarda Rum ahalinin sempatisini kazanmak için resmi dilin Rumca olduğunu ilan etti. Ayrıca General Ameglio, 4 Mayıs 1912'de yayınladığı bir bildiriye Oniki Ada üzerindeki Türk egemenliğinin sona erdiğini ve adaların gelecekteki idarelerinin sadece *özerklik* olabileceğini ifade etti. Bu arada Osmanlı ve İtalyan diplomatlar İsviçre'nin Lozan şehrinde barış görüşmeleri yapmaktaydı. Müzakereler sonucu *Uşi (Ouchy) Antlaşması* imzalandı (15-18 Ekim 1912). Bu anlaşmanın 2. maddesinde Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan askerini çekmesine karşılık İtalya'nın da adaları kayıtsız şartsız terk etmesi hükmüne bağlandı⁴⁴.

İtalya ile diplomatik temaslar sürerken 8 Ekim 1912 tarihinde *Birinci Balkan Savaşı* başladı. Bu savaşta Osmanlı ordusu kara ve deniz savaşlarında başarısız olunca Ege'de kalan Türk adaları Yunanistan tarafından işgal edildi (20 Ekim 1912-18 Nisan 1913). Savaş, Balkan devletleriyle Osmanlı arasında imzalanan *Çatalca Mütarekesi* ile son buldu (3 Aralık 1912)⁴⁵. Barış görüşmelerine Londra'da devam edilecekti. Londra'da iki ayrı toplantı yapıldı. Bunlardan ilki Osmanlı ile Balkan devletleri arasındaki barış görüşmeleri gündemliydi. Diğer Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya'nın Londra büyükelçileri ile İngilizlerin katıldığı ve adına *Süfera Konferansı* denilen toplantıydı. Bu esnada Avrupalı büyük devletler, Babilî'ye bir nota vererek, *adaların geleceğinin tayin hakkının* kendilerine bırakılmasını talep ettiler (17 Ocak 1913).

Taraflar arasında müzakereler sonucu 30 Mayıs 1913'te *Londra Antlaşması* imzalandı. Antlaşmanın 5. Maddesi, İtalya'nın ve Yunanistan'ın işgali altında bulunan adaların geleceğini tayin hakkını Süfera Konferansı'na havale etmekteydi. Bu arada patlak veren *İkinci Balkan Savaşı* sonunda Osmanlı ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913 tarihli *Atina Antlaşması* imzalandı. Bu antlaşmanın 15. maddesinde Londra Antlaşması'nın adalarla ilgili hükmüne atıf yapılmaktaydı⁴⁶.

44 BOA, DH. SYS, nr. 75-11/1-3; Hayta, a.g.e., s. 17-54; Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 161-167.

45 Hayta, a.g.e., s. 55-68; Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s.168-178.

46 Hayta, a.g.e., s. 69-120.

Adalarının geleceği ile ilgili bu uluslararası müzakereler devam ederken Yunanistan, bütün adalara hâkim olabilmek ve alınacak kararları etkilemek için Avrupa kamuoyuna yönelik propaganda faaliyetlerine başladı. Yunanistan Hükümeti, İtalyan işgali sonrası diplomatik gündem hareketlenince basın ve yayın yoluyla propagandayı artırmıştı. Yunan hariciyesi ilk olarak Avrupa'daki elçilikleri harekete geçirdi. Bir taraftan da Atina'da mukim Avrupalı sefirlere yönelik bilgilendirme yazıları hazırlanmıştı. Bu esnada Sporad Adaları temsilcilerinden oluşan bir heyetin Atina'da ve Avrupa'da elçiliklerle görüşmeler yapması da Yunan Hükümeti tarafından organize edilmişti⁴⁷.

Yunan hariciyesinin diplomatik faaliyetleri, Osmanlı'nın Atina'daki elçisi *Ahmed Muhtar Bey* tarafından yakından izlenmekteydi. İtalyan işgali sonrası diplomasi hareketlenince Ahmed Muhtar Bey, Yunanlı yetkililerle yaptığı görüşmelerden ve diğer kaynaklardan edindiği bilgileri 21 Haziran 1912 tarihinde Hariciye Nazırı *Gabriel Noradunkyan Efendi*'ye aktarmıştı. Elçi, Yunanistan'ın adalardaki karışıklığı gizliden gizliye desteklediğini, adaların eski imtiyazlarının korunması ve Sisam Adası gibi muhtariyet ile yönetilmesi için uğraşıldığını, bu konuda Avrupa'da temaslarda bulunmak üzere adalardan bir heyetin örgütlenildiğini haber vermektedir.

Ahmed Muhtar Bey, Yunan Hükümeti'nin kendi elçilikleri için hazırladığı propaganda amaçlı yazılara da ulaşmış ve Babiâli'ye yollamıştı. Bu propaganda yazılarında, adalar eyaleti halkının tamamen Yunanlı olduğu, buralarda Rumcanın kullanıldığı, bunun muhtariyet idaresine delalet ettiği, adaların Osmanlı öncesi Roma ve Bizans devirlerinde de muhtariyet ile idare edildiği, Sporadlar ve Sisam örneğinden de anlaşılacağı gibi Türk fethinden itibaren bütün adaların muhtariyetle yönetildiği, adalarda ihtiyar meclislerinin idareyi yürüttüğü ve bunların çok eski kanun ve kuralları uyguladıkları, Osmanlıların fetih sonrası 400 yıl bu muhtariyet usulünü değiştirmedikleri, Kanuni Sultan Süleyman'ın Oniki Adayı fethinden sonra adalılarla bir antlaşma yaptığı, bu antlaşmanın bir *ahidname* olduğu, Kanuni'nin Sömbeki'ye özel statü tanıdığı, bundan sonraki devirlerde 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile adalara yeni hakların verildiği ama bunu Osmanlı'nın uygulamadığı, 1821 İsyanı sonrası Sisam'a imtiyaz verildiği, 1835 senesinde Sultan II. Mahmud'un imtiyaz fermanı neşrettiği, Tanzimat ve Islahat fermanları dönemlerinde tanınan yeni hakların Babiâli tarafından uygulanmadığı, adaların imtiyazlarının 1869'da feshedilmek istendiği, buna rağmen Sporadlar'da imtiyaz düzeninin devam ettiği, bütün bu imtiyazlara

47 BOA, HR. SYS, nr. 1519/17, Lef 47-90; BOA, BEO, nr. 314263.

rağmen adaların 1908 sonrası askerlikle mükellef tutulduğu ve adaların en son 1912'de İtalyan işgaline uğradığında durumunun bu olduğu öne sürülüyordu. Ayrıca, adalara dair eski tarihli fermanlara bakıldığında, Türklerin adalar üzerinde hiçbir zaman hâkimiyet kuramadığı (hukuk-ı hükümraniyi hâiz bulunmadığı), adaların serbestiyet ve muhtariyet ile yönetildiğinin anlaşılacağı da iddia edilmekteydi⁴⁸.

Ahmed Muhtar Bey, bu Yunan iddialarına cevap olmak üzere Babıâli'den bilgi yazıları talep etti. Elçinin talebi üzerine, Divan-ı Hümayun Kalemi görevlilerince bir muhtaranın hazırlanması uygun bulundu. Bu sırada Fransız basınında Yunan iddialarını destekleyen çarpıtma haberler yoğunlaşınca, bütün Osmanlı elçiliklerine gönderilmek üzere *Sadrızam Said Paşa* imzalı bir sirküler hazırlandı. Bu sirküler için aslında devletin Sporad Adaları sorunu boyunca defalarca yaptığı araştırmanın benzeri yapıldı ve aynı görüşler tekrar dile getirildi. Elçiliklere iletilen yazılarda, adaların eskiden beri imtiyazlı olduklarının ve bunun Osmanlı tarafından kaldırıldığının tamamen yalan olduğu, bu konuda devlet kayıtlarında araştırma yapıldığı, yalnızca Sisam'ın muhtariyetle yönetildiği, bunun dışında hiçbir adada siyasi ve idari imtiyazın asla bulunmadığı, Rodos'a bağlı Sporad Adaları'nın vakıf statüsünde oldukları, 1835 tarihinde maktu vergi düzenlemesinin yapıldığı, bunun dışında hiçbir ferman ve kaydın bulunmadığı, diğer adalar için ise kesinlikle böyle bir maktu uygulamanın olmadığı, bu maktu verginin bir imtiyaz değil, devletin normal işleyişindeki vergi uygulaması olduğu, maktuiyetin idari bir imtiyaz gibi görülmesinin asla söz konusu olamayacağı ve sonuçta bu iddiaların külliye asılsız olduğu ifade edilmekteydi⁴⁹.

Osmanlı başkentinde bu hazırlıklar yapılırken Yunanistan'ın adalara yönelik iddialarının yer aldığı ve uzun süre Ege Sorunu'nda referans kabul edilecek bir yayın ortaya çıktı. Bu yayın, Yunanistan Hükümeti destekli olarak *Jeanne Z. Stephanopoli*'nin kaleme aldığı *Les îles de l'Élgée, leur privilèges: avec documents et notes statistiques* adlı ve 1912 tarihli Fransızca propaganda kitabıydı. Kitap, Atina elçisi tarafından hemen edinildi ve Osmanlı hariciyesine yollandı⁵⁰.

Bu kitabın yazarı olan Jeanne Stephanopoli, *Messenger d'Athenes* gazetesi yazarlarından biriydi. Bu gazete Yunan Hükümeti'nin yarı resmi yayın organıydı ve Yunan bütçesinden her yıl destek almaktaydı. Avrupalıları etkilemek amacıyla kaleme alınan kitaptaki iddialar, önce *Mesaager d'Athenes* gazetesinde tefrika halinde yayımlanmıştı. Ahmed Muhtar Bey, bu tefrikayı Yunan Hükümeti'nin

⁴⁸ BOA, BEO, nr. 314263.

⁴⁹ BOA, HR. SYS, nr. 1519/17, Lef 72-80.

⁵⁰ BOA, HR. SYS, nr. 1519/17, Lef 47-53, Lef 88-90.

yaptırdığını öğrenmişti. Ardından propaganda kitabının Avrupa'da da dağıtımını yapılmış ve Avrupa basınında geniş yer bulmuştu. Bu kitabın yayını takiben İtalyan işgalindeki Sporad Adaları'ndan gelen heyet de Atina'da Avrupalı elçilerle görüşmeler yapmıştı⁵¹.

Jeanne Stephanopoli'nin kitabında yer verdiği ve adaların kadimden beri adli ve idari muhtariyete sahip oldukları şeklinde yankı bulan iddiası, eski Osmanlı fermanlarına dayandırılmaktaydı. Aslında propaganda kitabında konu edilen belgelerin hepsi Sporad Adaları maktu vergisi meselesi boyunca adalar temsilcilerinin birçok defa Osmanlı makamlarına takdim ettikleri ve çeşitli meclisler ile ilgili kurullarda defalarca müzakere edilen fermanlardan başkası değildi. Bu kitapta yapılan, söz konusu fermanlara dayandırılarak yıllarca gündemde tutulan imtiyaz iddialarının bir propaganda yayını haline getirilmiş olmasıydı. Kitapta, *Sultan İbrahim* zamanına ait 1646 (Hicrî 1056), *Sultan IV. Mehmed* dönemine ait Haziran 1652 (Hicrî Receb 1062), *Sultan III. Osman* döneminden Mayıs 1755 (Hicrî Şaban 1168), *Sultan I. Abdülhamid* zamanından Aralık 1774 (Hicrî Şevval 1188) ve *Sultan II. Mahmud* döneminden 1835 fermanının (Hicrî 7 Rebiülevvel 1252) nüshaları içerikleri çarpıtılarak, idarî çıkarımlar yapılmaktaydı⁵².

Atina Elçisi Ahmed Muhtar Bey, *safsata*dan *ibaret* olduğunu ifade ettiği bu propaganda kitabına dair görüşlerini 16 Ağustos 1912 tarihinde Babiâli'ye iletti. Elçi, adaların idari yapısını ele alan bu kitapta, büyük devletleri etkilemek amaçlı yazılmış olan kısmın imtiyaz fermanlarının yer aldığı bölüm olduğunu, bu fermanların muafiyet ve imtiyazlara delil gösterildiğini, bu kitabın yazılış amacının adalar ahalisinin kadimden beri sahip oldukları imtiyazların, Babiâli'nin dediği gibi yalnızca mali muafiyet değil, idari bir muhtariyeti de içerdiğini ispatlamak olduğunu, Osmanlı'nın vilayet nizamnameleri ile adalarda yaptığı tasarrufların hak ihlali görüldüğünü, Kayserili Ahmed Paşa'nın uygulamalarının imtiyazları ihlal gibi gösterilip Rumların hukukuna saldırı şeklinde nitelendirildiğini, her adanın kendi halkından oluşan demogerontialar eliyle idare edilmesi ve yazışmaların Rumca oluşunun muhtariyet yönetimi gibi değerlendirildiğini belirtmekteydi. Ahmed Muhtar Bey, kitaptaki bu iddiaların külliyen asılsız olduğunu, Atina'daki adalı heyetin elinde ise 1835 ve 1869 tarihli fermanlar dışında sahih hiçbir belgenin olmadığını, bu *saçma sapan* iddialarla Avrupalıları ikna etmelerinin zor olacağı görüşünü ifade etmişti.

51 BOA, HR. SYS, nr. 1519/17, Lef 88-90; BOA, HR. HMŞ. İŞO, nr. 32/2.

52 Stephanopoli, *a.g.e*, s. 1-226; Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdarî Teşkilâtı", s. 84-85.

Ahmed Muhtar Bey, Babıâli'ye önemli bir uyarıda daha bulunmuştur. Osmanlı tarafının, saçma sapan bile olsa, bütün bu Yunan iddiaları karşısında hâlâ sağlam bir metin hazırlamamasını eleştiren elçi, hemen bir uzmanlar heyetinin oluşturulmasını ve adaların imtiyazları meselesine dair kuvvetli argümanların ortaya çıkarılmasını, bu çalışmalar sonucunda Yunan tarafının ileri sürdüğü bütün iddiaları reddeden ve çürüten yabancı dilde, tercihen Fransızca yayınların yapılmasını tavsiye etmişti⁵³.

Bu arada adaların geleceğine dair uluslararası müzakereler de devam etmekteydi. Bütün olumsuz şartlara rağmen gerek Londra Antlaşması'nın 5. maddesinde, gerekse Atina Antlaşması'nın 15. maddesinde adalar üzerindeki Osmanlı egemenlik haklarını kısıtlayıcı bir hüküm bulunmuyordu. Bu adaların başka bir devlete devri de söz konusu edilmemişti. Yalnızca fiilen işgal altında bulunan adaların gelecekte hangi devlete ait olduklarına karar verme hususunda büyük devletlere, yani Süfera Konferansı'na yetki verilmişti⁵⁴.

Adalara dair kesin bir karar alınmadan *Birinci Dünya Savaşı* patlak verdi (1914-1918). Bundan yararlanan İtalya, İngiltere'ye bir nota ileterek, savaştan sonra Menteşe Adaları'nın kendisine verilmesi karşılığında İtilaf Devletleri safında yer alacağını bildirdi (16 Şubat 1915). Neticede İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya arasında imzalanan 26 Nisan 1915 tarihli Londra Antlaşması uyarınca Sporad Adaları'nda İtalyan egemenliği tanındı. İtalya, Osmanlı ile imzaladığı Uşi Antlaşması'nın kendisine yüklediği yükümlülükleri feshettiğini, Menteşe Adaları'ndan çekilmeyeceğini ilan etti (22 Ağustos).

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde mağlup taraftaki Osmanlı ile imzalanan 10 Ağustos 1920 tarihli *Sevr Antlaşması*'nda, Menteşe Adaları bölgesindeki 13 ada ile birlikte Fransa'nın işgalindeki Meis Adası'nın İtalya'ya verilmesi öngörülmüştü. Yunanistan bu karara tepki gösterdi. Sevr'in imzalandığı gün İtalya ile Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 tarihli *Bonin-Venizelos Antlaşması* yapıldı. Buna göre İtalya, Rodos ve Meis dışında kalan işgali altındaki adaları Yunanistan'a terk ediyordu. Rodos ve bağlı adalarda ise *mahalli muhtariyet* uygulanacaktı⁵⁵.

53 BOA, HR. SYS, nr. 1519/17, Lef 88-90. Atina elçisinin Yunan iddialarının çürütülmesi için uluslararası ölçekte yabancı dilde yayın yapılması yönündeki tavsiyesinin ne kadar haklı bir öngörü olduğu yıllar içinde anlaşılacaktır. Nitekim bahsi geçen Yunan propaganda kitabında adalara dair yer alan çarpıtılmış bilgiler, bu eserin yazılış amacına dikkat edilmeksizin ve hiçbir tenkide tabi tutulmaksızın sonraki dönemlerde Türk araştırmacılar tarafından dahi kullanılmıştır. bk. Mehmet Saka, *Ege Denizinde Türk Hakları*, İstanbul 1974, s. 27-28; Şerafettin Turan, "Rodos ve Oniki Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, c. XXIX/113, (1965), s. 83-84.

54 Hayta, a.g.e, 88-116.

55 Hayta, a.g.e., s. 125-134; Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 172-174.

Bu arada Osmanlı Devleti'nin Sevr Antlaşması sonrasında adalarda egemenlik tasarrufuna yönelik girişimlerde bulunması dikkate değerdir. Nitekim Babîâli, işgal altındaki Batnoz, Leryoz, Karyot ve Kalimnoz adalarının idari durumlarına dair karar almak için Rodos Mutasarrıfı Mehmed Şükrü Paşa'ya yazılan II. Mahmud'un 1835 tarihli fermanının bir suretini incelemek amacıyla kayıtlardan çıkarmıştır. Böylece ferman, ilan edildiğinden itibaren ilk defa Osmanlı iddialarını desteklemek için Divan-ı Hümayun'dan çıkarılmaktaydı. Fermanın bir kopyası Aralık 1920'de Sadrazamlık makamına gönderildi. Ayrıca, 1867 yılında Kayserili Ahmed Paşa'nın yaptığı gibi adalar hakkında bir envanter çalışması başlatıldı. Bu konuda Harbiye Nezareti'nin 12 Kasım 1921 tarihli ve çok gizli kaydıyla yaptığı müracaat neticesi Girit ve etrafındaki adalar dışındaki bütün Ege Adaları'nın en son nüfus istatistikleri ile servet durumları tespit edildi. Adaların nüfus verileri Dâhiliye Nezareti tarafından, servetlerin tespiti de *Defterhane-i Hakanî Emaneti* görevlilerince hazırlandı⁵⁶.

Osmanlı başkentinde bunlar yaşanırken Anadolu'da *Millî Mücadele*'nin zaferle sonuçlanmasıyla Sevr ve Bonin-Venizelos Antlaşmaları geçerliliğini yitirdi. Bu durumda Sporad Adaları'nın nihai statüsü *Lozan Antlaşması*'nda belirlendi. Nitekim 24 Temmuz 1923'te imzalanan antlaşmanın 15. maddesinde İtalyan işgalindeki Rodos ve bağlı adalar ile Meis bu ülkeye terk edildi.

Türkiye'nin Lozan Antlaşması'nı resmen tasdiki ile Güney Sporad Adaları maktu vergisi meselesi kapanırken, bu adalardaki 390 yıllık Türk hâkimiyeti de sona ermiş oluyordu. Menteşe Adaları, *İkinci Dünya Savaşı*'nın galipleri tarafından imzalanan, yani 1830'da bağımsız Yunan devletini kuran İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da (Sovyetler Birliği) bulunduğu devletler tarafından imzalanan 1947 tarihi *Paris Antlaşması* ile Yunanistan'a verildi⁵⁷.

SONUÇ

Ege Sorunu'nda, geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüz gerilimlerinde ve kuşku yok ki gelecekteki muhtemel krizlerde en önemli gündem maddelelerinden biri egemenlik tartışmalarıdır. Bu tartışmalarda tarihi birikim ve müktesebat, hâkimiyete dair argümanların desteklenmesinde veya reddinde önem kazanmaktadır. İşte Güney Sporad Adaları maktu vergisi meselesi, belki genel olarak Türk-Yunan ilişkilerinin karmaşıklığı ve Ege Sorunu'nun Avrupa Birliği kapsamında oluşan reel politik zorlukları dikkate alındığında teferruatmış gibi

56 Engin, *a.g.m.*, s. 113-114; Örenç, "Ege Adaları'nda İdari Yapı (1830-1923)", s. 55-56.

57 Hayta, *a.g.e.*, s. 135-156; Papuççular, *a.g.e.*, s. 35-63.

görünse de hâlâ Yunan iddialarını desteklemede öne çıkarılması bakımından dikkate değer bir konudur. Aslında Adalar Denizi'nde Osmanlı'dan bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasıyla hız kazanan hâkimiyet tartışmalarında, Sporad Adaları meselesi, Osmanlı'yı baskı altında tutan bir koz olarak kullanılmıştır.

Osmanlı açısından bakıldığında ise padişahın 1835 tarihli bir fermanını kapsamındaki bir ihsam ile başlayan geçici vergi muafiyeti uygulamasının, tedbir alınamaması sonucu zamanla nasıl uluslararası boyuta ulaştığının ve devletin karar alma mekanizmalarını nasıl tıkadığının ibretlik bir örneğini oluşturmuştur. Babiâli, Sporad Adaları sorunu süresince, benzer vergi muafiyeti taleplerine, *imtiyaz verme* yerine *ihsanda bulunma* tercihini kullandığında hiçbir sorunla karşılaşmamıştır. Nitekim bazı yerel yöneticiler ile bölgeye atanan müfettişlerin de tespit ettiği gibi, vergi muafiyeti sağlamak yerine toplanan vergilerden devletin ihsanda bulunması, halk nazarında aynı etkiyi yapmaktaydı.

Osmanlı'nın Sporad Adaları'ndaki yerel yapılanmalara müsamaha göstermesi, zamanla idari muafiyet iddialarına gerekçe yapılmıştır. Devlet otoritesinin dışında bir karar alma ve uygulama mekanizmasının olamayacağı bilindiği ve bu konuya dair müzakerelerde bu hususa defalarca vurgu yapıldığı halde ihtiyar heyetlerinin (demogerontia) faaliyetlerine göz yumulması, bu sorunun kronikleşmesine neden olmuştur. Üstelik bu heyetlerin veya meclislerin yerel yapılanma şeklinin devlet nazarında resmi hiçbir karşılığı da bulunmamaktaydı. Kriz dönemlerinde kendilerini halkın temsilcisi pozisyonuna sokan bu heyetler, halkı devlete karşı kışkırtarak aslında kendi menfaatlerini sürdürmekteydiler.

Osmanlı Devleti'nin, yüzlerce yerleşik adadan ve bunlara bağlı binlerce küçük ada, adacık ve kayalıktan oluşan adalar vilayetinde, yalnızca dört adaya tanıdığı vergi imtiyazının, Yunanistan tarafından bütün adalarda muhtariyet idaresi bulunduğu yönündeki iddialarına delil yapılması ve bunun egemenlik tartışmalarında propaganda malzemesi haline getirilmesi, aslında geçmişten günümüze Ege ve Doğu Akdeniz sorunlarının hangi anlayış çerçevesinde şekillendiğini göstermesi bakımından bir başka çarpıcı örneği oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA**1. Arşiv Belgeleri****Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),**

A. MKT.MHM, nr. 439/86; nr. 482/71; nr. 498/3; nr. 755/102.

A. MKT. UM, nr. 21/31.

BEO, nr. 2196/164695; nr. 267116; nr. 274188; nr. 277737; nr. 280927; nr. 292777; nr. 314263; nr. 3643/272479; nr. 3697/277237; nr. 3746/280927; nr. 3904/292777; nr. 3929/294661.

DH. İD, 58/10.

DH. MKT, nr. 1105/71; nr. 1160/45; nr. 1530/72; nr. 1927/60; nr. 2727/76; nr. 309/27; nr. 776/29.

DH. SYS, nr. 75-11/1-3.

DH. ŞFR, nr. 662/146.

HR. HMS. İŞO, nr. 32/2.

HR. SYS, nr. 1519/17.

HR. SYS, nr. 17/5.

İ. DH, nr. 15868; nr. 41278; nr. 984/77668.

İ. MMS, nr. 52/2320.

İ. ŞD, nr. 2350/19.

MV, nr. 4/26; nr. 4/84, nr. 120/79, nr. 153/32;

ŞD, nr. 563/5, 12; nr. 2350/16; nr. 2350/19; nr. 2365/21; nr. 2368/1; nr. 2368/12.

Y. MTV, nr. 100/103.

The Nationa Archive- Londra- (TNA),

FO, nr. 195/1318; nr. 78/2160; nr. 195/2331; nr. 195/2360.

2. Kitap ve Makaleler

EMECEN, Feridun M., "Osmanlı Klasik Döneminde Ege Adaları'nın Malî Yapısı ve Vergi Sistemi", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003.

_____, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Osmanlı İdarî Teşkilâtı", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003.

EMECEN, Feridun M- İlhan ŞAHİN, Ömer İŞBİLİR, Ali Fuat ÖRENÇ, *Türk Hakimiyetinde Ege Adaları'nın Yönetimi*, (ed. C. Küçük), Ankara 2002.

ENGİN, Vahdettin, "Ege Adaları'nda Tanzimat Dönemi ve Sonrası Malî Uygulamalar (1839-1923)", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003.

HAYTA, Necdet, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Ankara 2015.

İŞBİLİR, Ömer, "Ege Adaları'nda Osmanlı Vakıfları", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003.

ÖRENÇ, Ali Fuat, "Ege Adaları'nda İdarî Yapı (1830-1923)", *Ege Adaları'nın İdarî, Malî ve Sosyal Yapısı*, (ed. İ. Bostan), Ankara 2003.

_____, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul 2006.

_____, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, İstanbul 2009.

PAPUÇÇULAR, Hazal, *Türkiye ve Oniki Ada, 1912-1947*, İstanbul 2020.

SAKA, Mehmet, *Ege Denizinde Türk Hakları*, İstanbul 1974.

STEPHANOPOLİ, Jeanne Z., *Les îles de l'Élgée, leur privilèges: avec documents et notes statistiques*, Atina 1912.

TURAN, Şerafettin, "Rodos ve Oniki Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, c. XXIX/113, (1965), s. 77-119.

